

UMEÅ UNIVERSITET

FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL DIGITALT LÄS- FRÄMJANDE

En kvalitativ undersökning om
bibliotekens användning av digi-
tala medier i en läsfrämjande kon-
text

Linn Ottosson Malmros & Johanna Sandberg

Kandidatuppsats, 15 hp
Biblioteks- och informationsvetenskap, 90 hp
HT 2018

UMEÅ UNIVERSITET

Sociologiska institutionen Examensarbete, 15 hp, Termin 3, ht -18

Författare: Linn Ottosson Malmros, Johanna Sandberg

Handledare: Per Wisselgren

Titel: Förhållningssätt till digitalt läsfrämjande: En kvalitativ undersökning om bibliotekens användning av digitala medier i en läsfrämjande kontext.

Sammanfattning

Då biblioteken och dess användare, såväl som läsningen och litteraturen, påverkas av den digitala utvecklingen och framväxten av så kallade "nya medier", har vi i denna studie intresserat oss av digitalt läsfrämjande samt användningen av digitala medier i en läsfrämjande kontext. Påverkar användningen av digitala medier det läsfrämjande arbetet och i så fall på vilket sätt?

Det övergripande syftet med denna studie är att undersöka hur biblioteken resonerar kring och använder sig av digitala medier i läsfrämjande arbete utifrån hur de beskriver sina projekt i de ansökningar om bidrag för läs- och litteraturfrämjande insatser som inkommit till Kulturrådet för helåret 2017 och halva året 2018.

För att analysera materialet har kvalitativ innehållsanalys med tematisk ansats använts som metod. Baserat på studiens övergripande syfte och teoretiska ramverk konstruerades tre frågeställningar. Den första frågeställningen handlade om bibliotekens ändamål och syfte med användning av digitala medier, vilket fungerade som en ingång till att ställa djupare frågor kring om användningen av digitala medier kunde sägas påverka aspekter som läsning, litteratur och läsfrämjandet i stort. Vi har också avslutningsvis undersökt hur digitalt läsfrämjande kan problematiseras utifrån teorier som betonar mediernas materialitet.

I bearbetningen av studiens empiriska material kunde fyra teman identifieras. Studiens teman har benämnts som: Bevarande förhållningssätt, Anpassat förhållningssätt, Utforskande förhållningssätt och Breddat förhållningssätt, vilka på olika sätt representerar hur biblioteken använder sig av digitala medier i det läsfrämjande arbetet. Studiens identifierade teman presenteras i en modell för att illustrera hur de olika temana förhåller sig till varandra utifrån aspekter av multi- och monomedialitet samt instrumentell eller intrinsikal inställning till medier.

Förhållningssätten till digitalt läsfrämjande ligger till grund för vårt resonemang kring digitala mediers möjliga effekter på läsfrämjandet. Resultatet av analysen visade att projektets syn på textbegrepp som antingen multi- eller monomedialt samt deras förhållningssätt till digitala medier som antingen instrumentellt eller intrinsikalt var viktiga aspekter av hur de digitala medierna användes och beskrevs i projektet. Vi menar också att dessa olika användningar fick olika effekter på läsfrämjandet i de ansökningar vi studerade där de olika förhållningssätten som vi identifierat drog läsfrämjandet i delvis olika riktningar. Det breddade förhållningssättet som vi beskriver tycktes vidga vad litteratur, litteracitet och läsfrämjande kan vara i kontrast mot det bevarande förhållningssättet som betonade boken och mer traditionellt läsfrämjande aktiviteter.

I det avslutande kapitlet diskuteras hur ett fokus på mediers materiella aspekter kan synliggöra olika mediers påverkan på läsfrämjandet, vilket skapar förutsättningar för medvetna medieval där medier kan kombineras utifrån målgruppers behov och bibliotekets uppdrag. Därför menar vi att digitalt läsfrämjande och ”traditionellt läsfrämjande” inte ska ses som parallella spår inom den läsfrämjande kontexten utan att dessa två agendor snarare tydligt bör relateras till varandra utifrån att: 1) De digitala medierna och samhällelig digitalisering påverkar läsfrämjandet i stort vilket gör att digitalisering som ”digitalt läsfrämjande” enbart är *en* väsentlig aspekt av framtidens läsfrämjande – vi menar att även det ”traditionella läsfrämjandet” måste ses i ljuset av digitalisering 2) teorier om medier och materialitet betonar att digitala och tryckta medier bör ses som olika, vilket gör att diskussionen kring medier, digitalisering och läsfrämjande snarare bör handla om hur olika medier kan användas (och kombineras) utifrån vad de bidrar till i det givna sammanhanget eller i ett större bibliotekspolitisk och samhälleligt perspektiv.

Nyckelord: *Digitalt läsfrämjande, läsfrämjande, digitalisering, digitala medier, digitalt läsande, litteratur, litteracitet, digitala kulturer*

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	1
1.1 Problemformulering och syfte.....	3
1.2 Studiens utgångspunkter	4
1.3 Disposition	4
2 Centrala begrepp.....	6
2.1 Läsfrämjande.....	6
2.2 Digitala medier.....	7
2.3 Digitalt läsfrämjande.....	7
3 Tidigare forskning.....	9
3.1 Läsfrämjande och digitala medier.....	9
3.2 Bibliotek och teknikutveckling	11
4 Teori.....	13
4.1 Digitala kulturer, digitala medier och materialitet	14
4.2 Teknikdiskurser.....	16
4.3 Litteracitet och digitalisering	16
4.4 Litteratur och medier.....	17
5 Metod och tillvägagångssätt	19
5.1 Urval	19
5.2 Innehållsanalys med tematisk ansats; metodval och tillvägagångssätt	20
5.3 Validitet och reliabilitet.....	23
5.4 Etiska överväganden	24
6 Kontext.....	25
6.1 Styr- och policydokument.....	25
6.2 Biblioteksrelaterade inlägg kopplade till digitalisering och bibliotek.....	26
6.3 Kulturrådets bidrag till läs- och litteraturfrämjande insatser.....	27
7 Resultat och analys.....	29
7.1 Övergripande genomgång av projektansökningarna.....	29
7.2 Syfte och ändamål med användningen av digitala medier	30
7.3 En modell för digitalisering och läsfrämjande	33
7.3.1 Bevarande förhållningssätt	35
7.3.2 Anpassat förhållningssätt.....	36
7.3.3 Utforskande förhållningssätt.....	39
7.3.4 Breddat förhållningssätt.....	41
8 Diskussion och slutsatser	44
8.1 Omförhandlingar kring läs-, text-, litteracitets- och läsfrämjande begrepp	44
8.2 Teknikdiskurser och läsfrämjande	46
8.3 Tankar kring digitalt läsfrämjande i framtiden	48
9 Källförteckning	52
10 Bilagor	56

Tack till Stella, Hilde, Oskar, Björn, Rut och Måns för pepp och tålamod.

1 Inledning

I Digitaliseringsrådets delrapport *Digitaliseringens effekter på individ och samhälle* (2016) konstateras att Sverige befinner sig i en utveckling från ett industrisamhälle till ett digitalt samhälle. Detta innebär att vi kan göra saker vi länge kunnat – på nya sätt – samtidigt som digitaliseringen öppnar upp för helt nya perspektiv och praktiker. På engelska används ofta två olika begrepp för att beskriva digitalisering: *digitization* och *digitalization*. ”Digitization” tar fasta på de processer som innebär att olika former av analoga data överförs i en digital form, till ett or och nollor, vilket möjliggör för olika tekniska system att läsa denna data. Med ”digitalization” avses den ökande användningen av olika digitala tekniker, exempelvis datorer, läsplattor och smarta telefoner. Den ökande teknikanvändningen sker på både individ- och organisationsnivå, och det finns en mängd teorier kring vad denna utveckling betyder och hur den förändrar våra samhällen. I detta sammanhang brukar exempelvis framväxten av olika *deltagande kulturer* lyftas fram, där exempelvis sociala medier bidrar till interaktivitet och deltagande hos användarna. Ett annat begrepp som ofta betonas är att vi idag lever i ett *informationssamhälle*. Informationssamhället innebär att digitaliseringen medfört en ökad informationsmängd som vi har en sorts konstant tillgång till inte minst via internetuppkopplade mobiltelefoner. UNESCO lyfter fram begreppet kunskapssamhälle för att betona att information är något som kan köpas och säljas medan kunskap i kunskapssamhället är något som ska vara tillgängligt för alla. Detta betonar den digitala klyfta som uppstår när inte alla har samma tillgång till digitala teknologier samtidigt som samhället går i riktningen mot ökad digitalisering (Edvardsson, Godhe & Magnusson 2018).

Den teknologiska utvecklingen innebär också att medielandskapet på en relativt kort tid har ritats om, från introduktionen av elektroniska medier som TV och radio till dagens digitala medier så som Facebook, Instagram eller e-böcker. Biblioteket – en institution som på många sätt har informationsförmedling, medieförsörjning och inte minst sina användare i kärnan av sin verksamhet – påverkas därför tydligt av den digitala utvecklingen. Biblioteken har i flera hundra år varit knutna till den tryckta boken men måste nu även förhålla sig till olika digitala medier och till de förändringar som dessa medför gällande olika användares medievanor. Gunther Kress (2003) menar att vi, i vad han benämner som, ”the new media age” har ersatt boken som det dominerande mediet till förmån för skärmen, samtidigt som bilden förflyttat skrivandet från centrum av vår kommunikation. Detta, menar Kress, får stora konsekvenser för våra samhällen och gör samtidigt att vi bör vidga vår förståelse av litteracitet:

The combined effects on writing of the dominance of the mode of image and of the medium of the screen will produce deep changes in the forms and functions of writing. This in turn will have profound effects on human, cognitive/affective, cultural and bodily engagement with the world, and on the forms and shapes of knowledge. The world told is a different world to the world shown. (Kress2003:1)

Då de nya medierna idag erbjuder många olika resurser för att skapa berättelser eller meddelanden – ljud, bild, 3D-modeller – bör vi idag ställa oss frågan vad vi menar med litteracitet, hävdar Kress. Detta väcker frågan om denna förändring betyder att litteracitetsbegreppet måste omfatta alla de resurser som används i meningsskapande av något slag.

Ett av bibliotekens kärnuppdrag är läs- och litteraturfrämjande. Mot bakgrund av den förändring som skett i samhället genom digitalisering och framväxten av nya medieformer är det lätt att föreställa sig att detta också inverkar på det läsfrämjande arbetet. Läs- och litteraturfrämjande ska syfta till att göra läsare av läskunniga, bredda repertoaren för de som redan läser samt undanröja hinder för läsning. Läsfrämjandet i sig kan betraktas som en sorts *aktivitet* som ska leda till dessa mål. Med nya digitala teknologier kan traditionella läsfrämjande metoder som bokprat eller bokcirkel flytta ut på nätet samtidigt som sociala medier kan användas som en kanal för att nå olika målgrupper. Det möjliggör också att själva läsandet kan ske genom olika digitala medieformer som ljudböcker, e-böcker eller i en kombination av olika medier exempelvis genom att kombinera en film med en tryckt bok.

I Bibliotekslagen framgår att folkbiblioteken särskilt ska främja läsning och tillgång till litteratur samtidigt som deras utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet (Bibliotekslag 2013:801). Sedan 1990-talet har Statens kulturråd (Kulturrådet) delat ut medel till läs- och litteraturfrämjande projekt på både lokal och regional nivå. I Kulturrådets definition av läsfrämjande framgår att en del av det läsfrämjande arbetet innebär att öka tillgången till en mångfald av litteratur på olika språk och i olika format för läsare i alla åldrar (Kulturrådets handlingsprogram 2015). I den kunskapsöversikt som Kulturrådet publicerade 2015, *Med läsning som mål*, skrivs digitala medier och digitala kanaler fram utifrån att de kan inrymma potential för utveckling av läsfrämjande såväl som att de kan utgöra ett hot mot läsning och läsfrämjande. I kunskapsöversikten tar man fasta på såväl digitala metoder (bokprat, boktrailers, bloggar m.m.), som på vad som benämns som digitala medier (e-böcker, talböcker och ljudböcker). I Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande används begreppet ”digitalt läsfrämjande”, vilket benämns som ett strategiskt utvecklingsområde och något som bör utvecklas på nationell och regional nivå (Kulturrådet 2015). I relation till digitalt läsfrämjande lyfter Kultur-

rådet fram behovet av att utveckla folkbibliotekens arbete gentemot barn i digitala kanaler samt att stödja digitalt läsfrämjande metoder riktat mot vuxna, genom exempelvis digitala bokcirkel. Vidare betonas det digitala läsfrämjandet som en viktig fråga att belysa i den kommande nationella biblioteksstrategin.

Med utgångspunkt i att den digitala utvecklingen och framväxten av så kallade “nya medier” påverkar biblioteken och dess användare, såväl som läsningen och litteraturen, intresserar vi oss för digitalt läsfrämjande samt användningen av digitala medier i en läsfrämjande kontext. Vi har valt att studera de ansökningar som inkommit till Kulturrådet under hela kalenderåret 2017 och halva kalenderåret 2018 för att undersöka hur författarna till ansökningarna i dessa läsfrämjande projekt skriver om och använder sig av digitala medier i läsfrämjande syfte. Vi utforskar och ställer frågor kring vad digitalt läsfrämjande skulle kunna vara och vilken betydelse det kan få för läsfrämjandet i stort.

1.1 Problemformulering och syfte

I denna studie undersöker vi digitalt läsfrämjande i bemärkelsen av hur biblioteken beskriver att de ska använda digitala medier i sitt läsfrämjande arbete. Då digitalt läsfrämjande inte har någon officiell definition har vi valt att förstå begreppet i en vidare bemärkelse, då studien vilar på förståelsen om att digitalisering påverkar och förändrar samhällsstrukturer.

Det övergripande syftet med denna studie är att undersöka hur biblioteken resonerar kring och använder sig av digitala medier i läsfrämjande arbete utifrån hur de beskriver sina projekt i de ansökningar om bidrag för läs- och litteraturfrämjande insatser som inkommit till Kulturrådet (helåret 2017 och halva året 2018). Vidare har tre frågeställningar konstruerats, där den första frågeställningen har fungerat som en ingång för kunna gå vidare och ställa djupare frågor kring om användningen av digitala medier kan sägas påverka aspekter som läsning, litteratur och läsfrämjandet i stort. Vi vill också undersöka hur digitalt läsfrämjande kan förstås och problematiseras utifrån teorier som betonar mediernas materiella aspekter.

Frågeställningar:

- Varför och med vilket ändamål vill biblioteken använda digitala medier i sitt läs- och litteraturfrämjande arbete?
- Påverkar användningen av digitala medier det läsfrämjande arbetet i stort och i så fall på vilket sätt?

- Hur kan teorier om mediers materialitet påverka förståelsen och innebörden av digitalt läsfrämjande?

1.2 Studiens utgångspunkter

Denna studie problematiserar hur digitala medier används och vad det kan få för effekter på det läsfrämjande arbetet. Syftet är därför inte att värdera eller moralisera kring läsfrämjande metoder, syn på läsning eller val av medier i läsfrämjande projekt. En av studiens utgångspunkter är att digitaliseringen påverkar och förändrar samhällets infrastrukturer och därmed även människors beteenden samt att olika medium kommer med olika för- och nackdelar beroende på vad en önskar att uppnå med det valda mediet. Detta synsätt, där mediers materialitet betonas, kritiserar ibland för att vara teknikdeterministiskt och därför vill vi understryka att vi inte ser teknologi som den enda agenten för förändring i våra samhällen. Vi utgår snarare från att kultur och teknologi bör ses som integrerade, där den ena inte föregår den andra (jfr. Bollmer, 2018).

1.3 Disposition

I kapitel 2 presenteras för studien centrala begrepp och studiens förståelse kring begreppen läsfrämjande, digitala medier och digitalt läsfrämjande.

I kapitel 3 presenteras tidigare forskning inom framför allt det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet som knyter an till områdena läsfrämjande och digitalisering. För att analysera och resonera kring vad digitala medier har för betydelse i en läsfrämjande kontext, utgår vi i denna studie från forskning som berör digitala medier, digitala kulturer, litteracitet och nya medier samt den typ av forskning som knyter dessa aspekter till biblioteket som institution.

I kapitel 4 presenteras ett teoretiskt ramverk gällande digitalisering och medier. Då vi i denna studie utgår från ett materialistiskt förhållningssätt till medier presenteras ett antal teorier och förhållningssätt som betonar mediers materiella aspekter och vad utvecklingen av digitala medier har för betydelse för samhället och biblioteket.

I kapitel 5 förklaras studiens metodval och tillvägagångssätt. Här presenteras också studiens urval, validitet, reliabilitet och etiska överväganden.

I kapitel 6 vill vi skapa en kontext kring digitalisering, bibliotek och läsfrämjande och därmed skapa en bakgrund till framväxten av begreppet digitalt läsfrämjande. Vi lyfter fram ett antal diskussioner och inlägg som återfinns i styr- och policydokument samt i andra biblioteksrelaterade sammanhang. Vidare presenteras även bakgrunden till Kulturrådets läs- och litteraturfrämjande insatser.

I kapitel 7 presenteras studiens resultat och analys genom att bland annat redovisa studiens identifierade teman och vad dessa representerar. Studiens teman har utmejslats utifrån en modell som tar i beaktande hur biblioteken förhåller sig till text (mono- eller multimodalt) samt hur digitala medier används (instrumentellt eller intrinsikalt).

I det avslutande kapitlet presenteras studiens slutsatser där dessa diskuteras utifrån ett materiellt perspektiv på medier bland annat utifrån hur olika medieformer och den digitala utvecklingen kan sägas inverka på läsfrämjandet i stort. Vi för en djupare diskussion kring hur multi- och monomedialitet inom läsfrämjandet kan förstås samt vad det kan betyda att projekten förhåller sig till digitala medier utifrån vad vi benämnt som instrumentellt eller intrinsikalt synsätt. Avslutningsvis resonerar vi kring hur begreppet digitalt läsfrämjande skulle kunna förstås och användas i läsfrämjande arbete i framtiden.

2 Centrala begrepp

I följande kapitel presenteras för studien centrala begrepp så som läsfrämjande, digitala medier och digitalt läsfrämjande.

2.1 Läsfrämjande

Denna studie utgår ifrån Kulturrådets definition (2015a) och Schmidts (2015b) förståelse av läsfrämjande arbete i praktiken.

Begreppet läsfrämjande beskrivs i Jonas Anderssons kunskapsöversikt *Med läsning som mål* som ett mångtydigt begrepp som kan användas i många olika sammanhang och med olika tänkta syften. Kulturrådets definition av läsfrämjande, med utgångspunkt i myndighetens kulturpolitiska uppdrag, presenteras som:

- Att göra läsare av läskunniga
- Öppna vägar till litteraturen för den som inte läser
- Öka tillgången till en mångfald av litteratur på olika språk och i olika format för läsare i alla åldrar
- Ge fler möjlighet till en konstnärlig upplevelse genom litteratur
- Ta bort hinder för läsning, bredda en repertoar och stärka läsarens självtillit och läsaridentitet.
(2015:18)

I Catarina Schmidts rapport *Vi packar mängder med böcker, kanelgiffar, saft och kör ut* (2015) som finansierades av Kulturrådet, förklaras det läsfrämjande uppdraget som understödjande av förmågor, social praktik, bildning och mimesis¹. Läsfrämjande insatser kan enligt Schmid också förklaras och studeras i relation till tillgång av skön- och facklitteratur, bildning, demokrati, prioriterade grupper samt tillgång till samtida informationsteknik och digitala texter.

---

¹ Schmid menar att mimesis är en viktig aspekt av läsfrämjandet då: "Läsning som mimesis relaterar på flera sätt till villkor för identitetsskapande genom texter" s 20.

2.2 Digitala medier

I denna studie är vi intresserade av att undersöka digitalt läsfrämjande genom hur digitala medier används och förstås i en läsfrämjande kontext. När det gäller terminologi återfinns en uppsjö av benämningar som syftar till att beskriva användningen av elektronisk och digital teknik. I vårt material förekommer också många olika sorters teknikanvändning; det kan handla om bloggar, sociala medier, ljudböcker, internet, digitala bokcirkel, film m.m. Vi har valt att använda begreppet *digitala medier* för att beskriva när biblioteken använder en annan medieform än tryckt text (jfr. Sandin 2011).

2.3 Digitalt läsfrämjande

Digitalt läsfrämjande är ett begrepp som återfinns i Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande, där det beskrivs som ett strategiskt utvecklingsområde men utan att närmare definieras. Begreppet förekommer också i andra sammanhang där exempelvis Svensk Biblioteksförning under hösten 2018 arrangerat en workshop om digitalt läsfrämjande med fokus på metodutveckling. Detta tyder på att digitalt läsfrämjande är ett område eller ett begrepp med många olika tänkbara och använda betydelser.

I vårt material skrivs digitala medier fram i relation till olika ändamål och återfinns därmed i olika delar av det läsfrämjande projektet; ofta ska de användas som ett komplement till den tryckta boken. Digitala medier används också för att bredda synen på vad läsning är, och bidrar med andra sätt än den tryckta boken att tillgodogöra sig litteratur, exempelvis genom film. Det kan också vara så att de digitala medierna kommer in som en del i att marknadsföra projektet och nå nya tänkta målgrupper, och har då inte så mycket att göra med själva läsningen. Detta belyser en aspekt som gör digitalt läsfrämjande något svårgräpbar, nämligen att de digitala medierna kan användas i så många olika läsfrämjande sammanhang och att de på samma gång tycks bidra till att ytterligare bredda vad läsfrämjande och läsning kan tänkas vara. Av denna anledning har det varit viktigt för oss att anlägga en bred definition av digitalt läsfrämjande i denna studie, eftersom vi menar att den digitala utvecklingen påverkar hela det läsfrämjande området. Därmed blir det relevant att belysa allt läsfrämjande arbete i skenet av den digitala utvecklingen (jfr. Logan & McLuhan 2016:3f; samt Bollmer 2018:10f). Vi anser dock att det går att göra en skiljelinje mellan de projekt som skriver att de använder digitala medier och de som inte gör det. För att skilja projekten åt har vi gjort följande avgränsning för att belysa de projekt som använder digitala medier i det läsfrämjande arbetet: 1) läsfrämjande arbete som

på något sätt använder digitala medier i valda aktiviteter och att 2) användandet av digitala medier kan vara mer eller mindre integrerat och mer eller mindre centralt för de läsfrämjande aktiviteternas utformningar. I denna studie fokuserar vi främst på de projekt som beskriver att det ska användas digitala medier i projektet, utifrån denna breda definition av digitalt läsfrämjande. Som vi nämnde tidigare anser vi att digitalisering inverkar på hela det läsfrämjande området, och av denna anledning har vi valt att relatera den grupp av projekt som använder digitala medier med den grupp som inte gör det, i modellen som presenteras i kapitel 7.

3 Tidigare forskning

I detta avsnitt presenterar vi tidigare forskning inom framför allt det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet som knyter an till områdena läsfrämjande och digitalisering.

3.1 Läsfrämjande och digitala medier

Katarina Michnik (2018) lyfter fram att digitaliseringens påverkan på folkbiblioteken och deras verksamheter är ett aktuellt och återkommande forskningstema. Exempelvis påvisar Michnik att vi gått ifrån en konsumerande kultur till en mer medproducerande kultur, vilket påverkar bibliotekens aktiviteter. Detta är något som vi kunnat skönja spår av även i vår undersökning. Ett dilemma som framkommer är att alla människor i samhället inte har samma möjligheter att ta del av digitala tjänster och digitala medier samt att detta därför kan skapa deltagarklyftor, och därmed också nya behov för biblioteken att förhålla sig till. I Michniks studie framkommer att bibliotekschefer i nästan var femte kommun i Sverige upplever svårigheter i och med de digitala förändringar som sker i samhället. Lika stor andel bibliotekschefer ser bibliotekens oförmåga att hålla jämna steg med den digitala utvecklingen som problematiskt. Michnik resonerar kring att bibliotek i en digitaliserad samtid, skulle kunna bli mer relevanta om bibliotekens sociala legitimitet stärktes. Vidare problematiserar Michnik det faktum att det finns externa och interna föreställningar kring biblioteket som en analog institution och att digitala tjänster och medier därför ofta ses som en väg till det analoga. Det tycks dock finnas en skiljelinje mellan de som ser digitala medier och tjänster som ett hot mot det fysiska biblioteksrummet (behöver inte gå till biblioteken längre) och de som tvärtom ser det som en möjlighet för biblioteken att stärka sin sociala legitimitet, då det fysiska rummet kommer behövas mer än någonsin. Vidare menar Michniks att det "digitala" ofta bedöms utifrån hur väl det underlättar tillgången till eller tillgången av analoga verksamheter. Detta är för oss ett intressant resonemang att koppla till användningen av digitala medier i denna studies empiri.

Amira Sofi Sandin gjorde under 2011, på uppdrag av Länsbiblioteken i Mellansverige (LIM) och med ekonomiskt stöd av Kulturrådet, en studie om läsförmedlande projekt och tittade då bland annat på hur digitala medier användes. Studien *Barnbibliotek och lässtimulans. Delaktighet, förhållningssätt, samarbetet*, är utförd som en dokumentstudie, där projektbeskrivningar och utvärderingar utgjort det material som analyserats.

Sandin menar att den vanligaste motiveringen till att använda digitala medier är att de utgjorde en viktig medieform i arbetet med barn och ungdomar. Barn- och ungdomar sågs som "digital natives" som ofta rör sig i digitala världar och med goda kunskaper om digitala

medier. De digitala medierna fungerade som ett sätt att nå barn och ungdomar, samtidigt som användningen av digitala medier kunde vara en strategi att intressera dem för läsning och litteratur. Sandin exemplifierar att digitala medier dels användes genom att förmedla ett digitalt biblioteksrum och dels som digitala medieformer i det fysiska biblioteket. När det handlar om digitala biblioteksrum så var projekten ofta knutna till projektspecifika webbplatser (som mötesplatser, eller för förmedling av litteratur) eller bloggar som användes som en kommunikationsplattform eller som publiceringskanal. Andra former av digitala medier som biblioteken använde i sina projekt var film och ljudböcker. Filmer användes för att ge målgrupper ett verktyg för eget skapande, där delaktighet och det egna berättandet var en central del i det läsfrämjande arbetet (Sandin 2011:104f). Det vidgade textbegreppet användes för att inkludera olika sätt att läsa (lyssna, titta) eller som ett sätt att jämföra olika former av berättande. Sandin menar att projektens användande av det vidgade textbegreppet kan ses som ett sätt för biblioteken att positionera sig i en debatt om vad som ska ses som läsning och läsaktiviteter. Den övergripande digitaliseringen antogs vara en orsak till att det vidgade textbegreppet upplevdes som befogad att använda och utforska (Sandin 2011:140).

Användandet av digitala medier kopplades också till ett uttalat behov från bibliotekarier-
nas sida att utveckla nya metoder inom läsfrämjande arbete, exempelvis som ett sätt att utveckla bokpratet. I de projekt som studien innefattade var dock användningen av digitala medier inte särskilt vanligt förekommande, där majoriteten av projekten arbetade med förmedling av och arbete med tryckta texter. Sandin frågar sig varför digitala medier användes i sådan liten utsträckning och resonerade kring att projekten tycktes använda digitala medier för att ”maskera” redan invanda sätt att arbeta läsfrämjande. Utifrån detta menar Sandin att ingen egentlig metodutveckling skedde där användningen snarare syftade till att locka barn och unga till läsning av tryckt litteratur. Digitala medier fick därför ofta agera som ett komplement till en tryckt text där de digitala medierna blev en sorts hjälpmedel för att väcka intresse, stimulera eller visa vägen till läsning av tryckt litteratur (Sandin, 2011:104ff).

Sandin menar att bibliotekens användning av digitala medier i läsfrämjande arbete är i behov av utveckling och lyfter ett antal frågor som hon menar är viktiga i detta sammanhang: 1) bokens särställning i relation till digitala medier och 2) motiv för användning av digitala medier. Dessa två frågor är aktuella även i relation till denna studie och går att relatera till vår

avslutande diskussion om digitala medier och materialitet, vilket teoretiskt sett kan stärka (och omformulera) de digitala mediernas ställning såväl som den tryckta bokens.

I detta sammanhang vill vi även lyfta fram Maria Rasmussons forskning som betonar formatets betydelse för läsningen. Rasmusson menar i sin avhandling *Det digitala läsandet. Begrepp, processer och resultat* (2015) att det digitala läsandet kräver delvis andra förmågor hos läsaren, då texten kan vara fragmentarisk, icke-linjär och multimodal, och att den digitala läsningen därför också kan påverka läsförståelsen. Rasmusson menar att litteracitet är kontextbundet, det vill säga, kopplat till medieformer, och att vi i dag därför behöver både digital läsförståelse och traditionell läsförståelse (Rasmusson 2015:73).

3.2 Bibliotek och teknikutveckling

Jenny Lindbergs (2012) forskning om bibliotekens förhållande till teknik i en historisk kontext ger en bild av att teknik alltid har varit en fråga att förhålla sig till för biblioteken och som ofta har skapat starka känslor. Lindberg lyfter bland annat fram ett kritiskt debattinlägg från Bure Holmbäck (1980), som vid tiden arbetade som bibliotekarie vid Kungliga biblioteket:

Vem tror att det tryckta ordet nånsin kan lämnas åt sitt öde för att ersättas av tv-skärmar och hemterminaler, i en värld där redan elektriciteten är en lyx för de allra flesta? Hur kan man på allvar tala om de nya tekniska möjligheterna som en 'demokratisk' utvecklingsmöjlighet? Vilka goda skäl vi än må ha att skaffa dessa vidunderliga apparater, bör vi inte göra gällande att de kan bli en total, global välsignelse, Och att då tala om att skrota biblioteken blir en naivitet eller cynism, vare sig man menar att det skulle ske överallt eller 'bara' i den kultur där individerna kan sköta allt de bryr sig om från knappsats i fätöljen. (Holmbäck 1980:104)

Det har historiskt funnits en återkommande debatt som ställt datorn mot boken och därför har bibliotekens relation till teknik kantats av ambivalens inom professionen. Ofta har politikens och många professionsföreträdares teknikoptimistiska visioner kolliderat med de inom professionen som haft ett mer skeptiskt och kritiskt förhållningssätt till den tekniska utvecklingen (Lindberg 2012). 1990-talets teknikutveckling där biblioteken började använda webben som en kontaktyta ut mot användarna och där digitala bibliotekstjänster började utvecklas, satte på många sätt hela biblioteksbegreppet i gungning. Dessa nya tjänster och arbetssätt aktualiserade frågor om bibliotekens relevans eller irrelevans. I dagens bibliotekskontext finns givetvis mer eller mindre framträdande fragment av dessa tidigare frågor och diskussioner kvar, men biblioteken behöver fortsatt förhålla sig till den pågående teknologiska utvecklingen.

Lindberg menar att biblioteksprofessionen alltid har haft så kallade ”early adopters” som initierar och går i bräschen för teknisk utveckling, genom att testa, undersöka och sprida budskapet om möjliga nya arbetsredskap.

I diskussionen om de tekniska arbetsredskapen framträder bilden av en hängiven men ambivalent yrkesgrupp. Man skulle kunna säga splittrad, såtillvida att där finns en heterogenitet och motstridiga uppfattningar, men utifrån hela gruppens — professionens — perspektiv, kan skillnaderna betraktas som mångtydighet eller just ambivalens. Ambivalensen i sättet att tala om nya tekniska arbetsredskap kan, menar jag, även förstås som ett växelspel mellan olika teknikdiskurser. (Lindberg 2012:247)

I citatet ovan lyfter Lindberg fram att det finns en ambivalens till teknikanvändning inom biblioteksprofessionen och att det går att förstå genom olika teknikdiskurser. Lindbergs studie är relevant för oss då den synliggör att olika teknikdiskurser inom bibliotekssfären bidrar till olika förhållningssätt till teknikanvändning, exempelvis användning av digitala medier. Detta kopplar vi till tendensen att i utforskandet av de digitala mediernas potential, förbise de olika mediernas materiella aspekter, eller *formatens* betydelse för läsningen och läsfrämjandet.

4 Teori

I denna studie är vi intresserade av att undersöka förhållningssätt till digitala medier i en läsfrämjande kontext. Av den anledningen har det varit relevant för oss att utgå från ett teoretiskt ramverk gällande digitalisering och medier samt hur digitala medier påverkar aspekter som litteracitet och läsning. Inom medieforskning finns en skiljelinje mellan de forskare som intresserar sig för representationer i medier och den typ av meningsskapande som människor skapar genom och med medier och de forskare som betonar infrastruktur och mediers materialitet. I denna studie utgår vi från ett materialistiskt förhållningssätt till medier vilket innebär att vi tänker oss att medier, i sig själva, *gör någonting* då de utgör infrastrukturer genom vilka människor handlar och lever. En anledning till att vi har valt att betona mediers materialitet i denna studie är att digitaliseringsdiskurser har en tendens att understödja idéer om att teknologier eller digitala medier är immateriella. En syn på digitala medier som immateriella kan möjligen leda till att *antaganden* om digitala mediers potential får stå som grund för olika användningar i kontrast till ett förhållningssätt som undersöker och ställer frågor kring vad de faktiskt *gör* (jfr. Bollmer 2018: 26f):

In a culture like ours [...] it is sometimes a bit of a shock to be reminded that, in operational and practical fact, the medium is the message. (McLuhan 1964:7)

Eftersom vårt material innehåller dimensioner som handlar om just mediers materialitet – hur digitala medier förflyttar litteracitetsbegreppet, hur de påverkar litteraturen och därmed även läsfrämjandet – anser vi att det är intressant att lyfta in resonemang kring mediers materialitet i en läsfrämjande kontext.

I vårt material har digitala medier använts i olika delar av de läsfrämjande projekten och användningen av de digitala medierna motiveras och skrivs fram utifrån olika antaganden om vad de kan bidra med i det läsfrämjande arbetet. Två olika skiljelinjer eller dimensioner framträdde som väsentliga för användandet av de digitala medierna i vår empiri: 1) om projekten antog en multimodal eller monomedial inställning till text/berättande, 2) om projekten tillskrev medierna inneboende egenskaper eller om användningen var mer instrumentell. Av denna anledning har vi också valt att utgå från ett antal teorier kring multimodalitet och digitalisering samt använt teorier om teknikdiskurser för att kunna resonera kring syn på digitala medier i de läsfrämjande projekten.

4. 1 Digitala kulturer, digitala medier och materialitet

Grant Bollmer (2018) betonar att vi behöver teorier för att kunna undersöka och förstå de digitala kulturer som skapas i takt med den teknologiska utvecklingen. För att göra detta föreslår Bollmer ett ramverk som han menar utgör de viktigaste aspekterna i att förstå vår omvärld. Dessa tre aspekter benämner Bollmer som narrativ kring teknologi, materiell infrastruktur och de kroppar som interagerar med dessa element:

First we must admit that many of the narratives told about digital media are not about digital media, but nonetheless have cultural significance. They are theoretical claims and inform how people believe and act in relationship to technology. Second, we should still acknowledge that digital media, in and of themselves, *do things*. They are infrastructural and provide the grounds upon which human beings act and live [...]. Third we must embrace how human agency is in dialogue with and shaped by media. (Bollmer 2018:26)

Bollmer menar att dessa beståndsdelar utvecklas i samspel med varandra. Digitala kulturer ska i detta sammanhang förstås i plural då digitalisering inte kan ses som en homogen kultur eller utveckling. Även om digitaliseringsprocesser pågår i stort sett överallt, så bör vi utgå från att digitalisering ser olika ut och därmed påverkar institutioner eller områden på olika sätt eller i olika utsträckning. Bollmer menar också att vi måste blicka bakåt i historien för att förstå de samtida narrativ som finns kring teknologi och den digitala utvecklingen. Exempelvis tycks den digitala utvecklingen ge upphov till en förståelse av digitala medier som icke-materiella, vilket han menar härstammar från en teologisk syn på teknologi. I detta synsätt tillskrivs digitala medier nästintill religiösa attribut där de tycks ha potential att frigöra mänskligheten bland annat genom att leda till omvälvande sociala transformationer och nya sätt att kommunicera. Dessa narrativ gör oss ibland omedvetna om de gränser och begränsningar som digitala teknologier har. Bollmer pekar på att många av de föreställningar som finns om digitala medier är missvisande och inte har mycket att göra med hur utvecklingen faktiskt har sett ut. Som exempel lyfter Bollmer fram att sociala medier, som ofta beskrivs utifrån inneboende frigörande potential, på många sätt skapar mer rigida gränser kring identiteter. På Facebook, exempelvis, har en individ *en* identitet, och även om flera användare kopplas till samma person så kontrolleras hela tiden identiteten bakom kulisserna av olika dataanalysföretag. Andra aspekter som lyfts fram är att idén om en sorts ”global village” genom digitalisering och digitala medier inte har realiserats där det snarare har skett en utveckling mot mer fragmenterade samhällen där stater bygger starkare gränser för att begränsa migration. På samma vis har också idéer om fritt skapande och samproducerande fått stå tillbaka, då upphovsrätten begränsar de digitala mediernas möjligheter till gemensamt skapande (Bollmer 2018:23f).

Bollmer antar en materialistisk inställning till medier, vilket han menar varit en marginaliserad forskningstradition, men som idag är på uppgång. Att inta ett sådant förhållningssätt innebär att fokus inte enbart ligger vid innehållet eller de kulturella uttryck som medierna förmedlar och återskapar, utan blicken riktas mot medier i deras materiella form och mot deras fysiska och teknologiska kapaciteter.

I *The Future of the Library. From Electric Media to Digital Media* (2016) av Marshall McLuhan och Robert K. Logan resonerar författarna kring hur biblioteket påverkas av introduktionen av elektroniska medier och dagens digitala medier.² Författarna menar att medieutvecklingen och den teknologiska utvecklingen har en dubbel inverkan på biblioteket: 1) den direkta effekten av de olika teknologier som används i biblioteket 2) den förändrade miljön inom vilken biblioteket verkar, vilket bör ses i ljuset av teknologisk utveckling och introduktionen av elektroniska och digitala medier:

The traditional library — a monument to hardware — now finds itself in the new electronic age of instantaneous information, and age of software and two-way interactive digital media. The libraries' response to this challenge has been to go multimedia. It is fighting back with audiotapes and discs, video tapes, film, music concerts, plays, art galleries, computer terminals, and centers for continuing study. In short the library is becoming a center for media ecology instead of remaining more tied to the culture of the book. This is a healthy sign of vitality, one that must be encouraged but also understood. Introducing multimedia activities into the libraries because it is au courant, avante-garde, or groovy will not help us meet the challenges of increasing our inadequate educational systems and lack of communication [...]. Understanding the effects of media and how they can be combined to facilitate learning, communications, and the accessibility of information will help, however. (McLuhan & Logan 2016:5)

McLuhan och Logans utgångspunkt är att vi måste undersöka olika medier och deras effekter för att kunna göra val utifrån olika situationer och målgrupper. Utifrån detta föreslår författarna bland annat en tetrad av frågor, som kan ställas kring alla medier, genom något som kallas "Laws of the media": "1) What does it enhance? 2) What does it obsolete? 3) What does it retrieve that had been obsoleted earlier? 4) What does it flip to when pushed to the limits of its potential" (2016:60). McLuhan formulerade 1979 en tetrad om biblioteket där han resonerade kring hur datorn kunde komma att påverka biblioteksorganisationen: "A computer as a research and communication instrument could enhance retrieval, obsolete mass library organization, retrieve individual encyclopedic function and flip into a private line of speedily tailored data of saleable kind" (2016:XIV). McLuhan menar att obsolete, att något blir

---

² Boken skrevs först 1979 och är utgiven i kompletterad form 2016, eftersom Marshall McLuhan gick bort 1980.

föråldrat, inte innebär slutet för något, utan att det bara är en början på något nytt. Detta leder in till ett av McLuhans centrala begrepp, nämligen medieekologi, som handlar om hur medier, teknologier och kommunikation påverkar och skapar förutsättningar för mänskliga miljöer. I denna studie använder vi begreppet medieekologi med utgångspunkt i att medieekologin påverkar biblioteket och dess roll.

4.2 Teknikdiskurser

Wiebe Bijker, skriver ett kapitel i boken *The Oxford Handbook of contextual political analysis* (2006) där han menar att teknologier kan ses, på den mest basala nivån, som fysiska objekt eller artefakter (datorer, bilar etc.) men att teknologier också bör förstås utifrån det mänskliga handlandet, såsom att människor designar, skapar och hanterar teknologier. Bijker lyfter även fram att teknologier handlar om kunskap, alltså vad människor vet och förstår om teknologier samt hur de kan användas och faktiskt används. Bijker menar att dessa tre lager av teknologiförståelse tillsammans skapar en övergripande förståelse om begreppet teknologier:

The standard conception of technology implies a technological deterministic view of the relation between technology and society. Technological determinism, then, comprises two elements: it maintains that (1) technology develops autonomously, following an internal logic which is independent of external influences; and that (2) technology shapes society by having economic and social impacts [...]. This empirical work in the history and sociology of technology has led to an alternative conception of technology: the constructivist view. In the 1970s and 1980s detailed empirical research on the practices of scientists and engineers led to the formulation of a constructivist perspective on science and technology. This work by sociologists, historians and philosophers became known under the banners of "sociology of scientific knowledge" (SSK) and "social construction of technology" (SCOT). (Bijker 2006:5)

Bijker presenterar två olika synsätt på teknik – det deterministiska och det konstruktivistiska – alltså syn på teknik som en stark och autonom kraft som formar samhället respektive en syn på teknik där det är människors agerande som ligger till grund för hur tekniken formas och implementeras.

4.3 Litteracitet och digitalisering

Gunther Kress och Theo Van Leeuwen (2001) menar att meningsskapande historiskt sett vilat på ett monomedialt förhållningssätt, där språket (och det skrivna ordet), har setts och fortfarande till stor del ses som den främsta källan till meningsskapande. Kress och Van Leeuwen anser att meningsskapande i vidare bemärkelse borde förstås och förklaras ur ett multimodalt förhållningssätt, där mening kan skapas och upplevas genom olika former av kommunikation, exempelvis språk, bild, musik, ljud, textur och gester.

Kress och Van Leeuwen har arbetat fram en multimodal kommunikationsteori för att förklara hur meningsskapande sker igenom hela den kommunikativa processen:

In trying to demonstrate the characteristics of these multimodal ensembles we have sketched a multimodal theory of communication which concentrates on two things: (1) the semiotic resources of communication, the modes and the media used, and (2) the communicative practices in which these resources are used. These communicative practices are seen as multi-layered and include, at the very least, discursive practices, production practices and interpretive practices, while they may also include design practices and/or distribution practices. We have stressed that each of these layers contributes to meaning. The key point here is that meaning is made not only with a multiplicity of semiotic resources, in a multiplicity of modes and media, but also at different 'places' within each of these. (Kress & Van Leeuwen 2001:111)

I vår studie blir Kress och Van Leeuwens multimodala kommunikationsteori intressant eftersom den lyfter upp förhållningssätt till meningskapande, i en historisk och nutida kontext.

Ett begrepp som är nära sammanknutet med läsningen och litteraturen är litteracitet (läsförståelse). Rodney H. Jones & Christoph A. Hafner (2012) menar att litteracitet traditionellt sätt handlat om förmågan att läsa en tryckt bok författad med svartskrift samt skrivandet utifrån traditionell svartskrift, men att litteracitetsbegreppet tenderar att förskjutas i och med den digitala utvecklingen. Processer kopplade till läsandet och skrivandet skrivs fram som komplicerade och att det krävs olika förmågor och kunskaper beroende på situation.

For example, you write an essay for an English class in a different way than you write a lab report for a physics class or a comment on your friend's Facebook wall. The reason for this is that you are not just trying to make different kinds of meanings, but also to establish different kinds of relationships and enact different kinds of social identities. There are also a lot of other activities that go along with reading and writing like looking things up in the dictionary, finding information in the library or on the internet, and figuring out the right way to package information or to 'unpack' it in different kinds of texts. Finally, reading and writing often involve encoding and decoding more than just language. They might also involve using and interpreting pictures, the spatial layout of pages or the organizational structures of texts. (Jones & Hafner 2012:12)

Kopplingen mellan litteracitet och digitala medier är viktig för denna studie, då det möjliggör en analys kring hur digitala medier påverkar läsfrämjandet.

4.4 Litteratur och medier

Dan Ringgard undersöker i antologin *Litteratur mellan medier* (2018) hur litteratur kan förstås ur ett medieperspektiv. Ringgard lyfter fram att Marshall McLuhan knöt samman litteraturbegreppet med den tryckta boken, där McLuhan menade att vi lämnat litteraturen bakom oss i och med intåget av elektroniska medier. Ringgard menar att även om vi lagt "Gutenberg-galaxen" bakom oss, betyder det inte att traditionella böcker eller språkkonsten upphör att existera eller vara relevant.

Enligt Ringgard betyder det dock att litteraturen måste förstås i en bredare kontext – i det McLuhan kallar för medieekologi, där varje intåg av ett nytt medium påverkar rådande mediers betydelse. Ringgard ställer sig frågan hur litteraturen påverkas av vår nutida medieekologi och svarar på frågan genom att resonera kring den yttre miljöns påverkan på läsandet, där digitalisering och utvecklandet av digitala medier skapar nya metoder att läsa. Ringgard avslutar sitt kapitel genom att resonera kring hur litteraturen kan komma att utvecklas i framtiden och lyfter fram olika sätt att förstå detta på: ordet (litteraturen) kan befrias från boken och skriften kan på så vis uppstå i ljudböcker, appar, dataspel, utställningar och musik etc. eller också kan en motsatt utveckling ske – ordet (litteraturen) kan återförbinda sig till skriften och medier som presenterar skrift:

Det faktum att litteraturen har blivit medveten om sig själv som mediebärare ger å ena sidan friheten att ansluta sig till andra medier än boken och skrivandet och å andra sidan möjligheten att bearbeta den moderna verkligheten i vanliga medier och därmed återupptäcka och förnya boken och manuset. Litteraturen, som vi har känt under de senaste femhundra åren, kan sprida sig i medieekologin och föröka sig till nya former av språkkonst, och den kan återuppträffa sig själv som litteratur. Den senare skulle inte vara första gången (Vår översättning, Ringgard 2018:375).

Dessa tankar och resonemang tar vi med oss i denna studies förståelse kring studiens utvunna teman och i studiens resonemang kring hur läsfrämjande kan komma att utvecklas.

5 Metod och tillvägagångssätt

I detta kapitel förklaras studiens metod och tillvägagångssätt. Här presenteras också studiens urval, validitet, reliabilitet och etiska överväganden.

5.1 Urval

För att kunna svara på studiens övergripande syfte och frågeställningar och samtidigt få en bred och nationell spridning i studiens empiriska material, valdes att studera beviljade projektansökningar inkomna till Kulturrådet inom ramen för läsfrämjande arbete. Vi menar att dessa ansökningar kan sägas gestalta ”ett samtal” mellan beslutande myndighet och bibliotek, med ambition från biblioteken att få beviljat medel. Vi kan därför ana att biblioteken vill fånga upp de politiska diskussioner som förs kring bibliotek och digitalisering.

För att få ett aktuellt underlag, valde vi att studera beviljade ansökningar som inkommit till Kulturrådet under helåret 2017 och första halvåret 2018 (p.g.a. ännu ej handlagda ärenden för senare delen av halvåret 2018) inom ramen för läsfrämjande arbete (inkomna i kategorierna Läs- och litteraturfrämjande insatser och Läsfrämjande insatser under skollov). Genom att få en sammanställning (projektnamn och avsändare) av alla inkomna ansökningar med fokus på läsfrämjande, skickad till oss från Kulturrådet, gjordes ett initialt första urval, vilket baserades på att det skulle röra sig om beviljade bidrag och att de skulle ha någon form av biblioteksverksamhet (folk- skol-, universitets- eller länsbibliotek) som avsändare. Detta urval gjordes på grund av att läsfrämjande medel även kan sökas av andra aktörer än bibliotek eller bibliotekari-er. Anledningen till att urvalet avgränsades till enbart beviljade bidrag, grundades på att de beviljade projekten har eller kommer att realiseras i praktiken och att dessa beviljade projektansökningar faktiskt har passerat Kulturrådets handläggningsförfarande och de kriterier som ställts upp från myndighetens sida. Hade vi förfogat över mer tid, hade det också varit intressant att studera de projektansökningar som inte blev beviljade, för att kunna studera till exempel om användandet av digitala medier ”premieras” i handläggningsförfarandet eller om det finns några uppenbara skillnader mellan de projekt som använder digitala medier och de som inte gör det. Dock avgränsades studiens omfång efter uppsatta tidsramar och den valda urvalsgruppen anses svara väl upp mot studiens syfte och frågeställningar. I denna studie ligger fokus på den grupp av projekt som använder digitala medier i sina projektbeskrivningar. Samtliga projekt har dock analyserats utifrån utgångspunkten att en övergripande samhällelig digitalisering har betydelse för all typ av läsfrämjande verksamhet, där vi tänker oss att digitaliseringens effekter påverkar

Biblioteken och deras verksamheter i stort. Därför kan man argumentera för att en icke-användning/icke-resonemang kring digitala medier också är ett sorts förhållningssätt (jfr. Logan & McLuhan 2016:3f). Av denna anledning har vi också tematiserat de projektansökningar som inte använder digitala medier i sina projekt, med hjälp av den tematiska modell, som vi konstruerat i resultatet. I vår analys menar vi att dessa projekt kan belysa hur digitaliseringen kan sägas ha relevans för alla de projekt som är en del av vår empiri och inte enbart de som använder digitala medier. De projektansökningar som inte skriver fram digitala medier, tenderar alla att fokusera på platsbundna aktiviteter (på det fysiska biblioteket) med traditionella läsfrämjande metoder, med den traditionella läsningen och den fysiska boken i centrum.

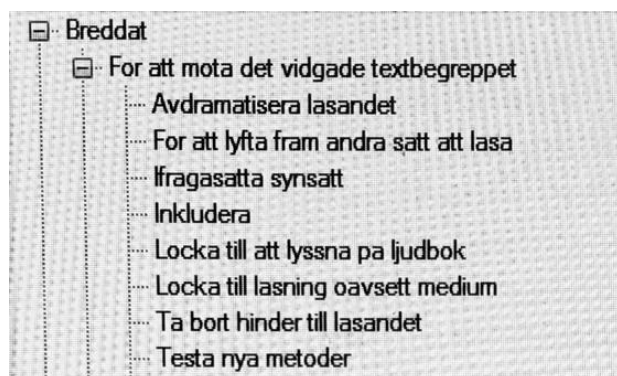
I den initiala sammanställningen över inkomna ansökningar för läsfrämjande arbete fanns 135 ansökningar, varav vårt första urval (dvs. beviljade bidrag med bibliotek som avsändare) utgjordes av 42 projektansökningar. De 42 beviljade projektansökningarna beställdes i sin helhet från Kulturrådet och vi fick dessa skickade till oss per post i tryckt form. Projektansökningarna är författade i en förbestämd mall, vilket gör att alla ansökningar följer samma mönster. Varje projektansökan omfattade ca åtta-nio A4-sidor. Vidare gjordes en ytterligare bearbetning av de 42 projektansökningarna, genom att återupprepat och strukturerat föra anteckningar och läsa igenom projektansökningarna, för att kunna dela projektansökningarna i två olika grupper: en grupp om 28 projektansökningar där biblioteken förhöll sig till eller explicit nämnde digitala medier i texten, och en grupp om 14 projektansökningar där biblioteken inte förhöll sig till eller explicit nämnde digitala medier i texten. För att skilja projekten åt formulerade vi en definition av digitalt läsfrämjande: 1) läsfrämjande arbete som på något sätt använder digitala teknologier i valda aktiviteter och 2) användandet av digitala medier kan vara mer eller mindre integrerat och/eller mer eller mindre centralt för de läsfrämjande aktiviteternas utformningar.

5.2 Innehållsanalys med tematisk ansats; metodval och tillvägagångssätt

Ovan nämnda empiriska urval av analyserades med hjälp av kvalitativ innehållsanalys (enligt Graneheim, Lundman och Wildemuth) med tematisk ansats enligt Braun & Clarke (2006), genom programmet Open Code, vilket är ett dataanalysverktyg utvecklat vid Umeå universitet. Open Code användes för att kunna koda och tematisera vårt material. Vi menar att kvalitativ innehållsanalys skapar goda förutsättningar för oss att undersöka och besvara vårt syfte och våra forskningsfrågor, eftersom vi vill fånga in tendenser och mönster i materialet. Kvalitativ innehållsanalys beskrivs av Graneheim och Lundman (2004) som en metod för att

analysera kvalitativa data, med fokus på vad som uttrycks och den kontext det uttrycks i, med ändamålet att upptäcka likheter och olikheter i datan. Innehållsanalysen har för avsikt att bearbeta innehållet i texter, genom att systematiskt kategorisera teman och mönster för att subjektivt och holistiskt tolka textens delar, helhet och kontext (t.ex. samhällsutveckling, historien etc.). Barbara Wildemuth (2009) lyfter fram kvalitativ innehållsanalys som en vedertagen och användbar metod inom biblioteks- och informationsvetenskap, och definierar det som en sorts subjektiv tolkning av data utifrån klassificering eller identifiering av teman och mönster (2009:308). Wildemuth beskriver, liksom Braun & Clarke (2006) den tematiska analysen som en process i olika steg som i stort handlar om att bearbeta sitt material, i textform, och utifrån en iterativ process koda materialet utifrån olika mönster som framkommer för att sedan också sammankoppla dessa koder till större teman (Wildemuth 2009:310; Braun & Clarke 2006:77ff).

Studiens urval av 42 projektansökningar transkriberades och importerades i programmet Open Code, där vi tillskrev materialet initiala koder, som vi sedan kunde relatera till varandra för att skapa mer sammanhållna koder. Därefter lyftes koderna in i större övergripande huvudteman. Bilden nedan visar på ett utdrag ur kodningsprocessen i programmet Open Code.

Figur. 1. Utdrag ur studiens tematiska analys i programmet Open Code.

Braun och Clarke (2006) menar att den tematiska analysen handlar om att identifiera, analysera och rapportera mönster och teman i sitt material. I kodningsprocessen valde vi att koda materialet utifrån en av studiens frågeställningar: hur biblioteken förhåller sig till digitala medier och vad medierna har för ändamål. För att utvinna och bedöma studiens teman, utgick vi således ifrån Braun och Clarkes (2006) resonemang kring att teman ska fånga in ett viktigt svar, i relation till studiens syfte och frågeställningar.

Braun och Clarke framhåller att ett tema inte nödvändigtvis behöver framkomma frekvent genom hela materialet för att utgöra ett tema, utan ett tema kan formas efter forskarens eget omdöme och dess relevans för studien. Vi gjorde upprepat om vår kodningsprocess, för att testa våra koder och teman iterativt, och kodningsprocesserna utfördes även avskilt från varandra i olika omgångar. Vi kom dock genom samtliga processer fram till teman med liknande mönster och tendenser, vilket indikerar att våra teman återspeglar vårt material på ett trovärdigt sätt.

Braun och Clarke (2006) påpekar att en kan välja att ha en induktiv eller deduktiv ingång i den tematiska analysen. Då vårt material utgjordes av ett på förväg avgränsat urval och genom att ställa konkreta frågor till materialet, blev det hanterbart att ha en relativt induktiv ansats i arbetet. Dock var kodningsprocessen en iterativ process som varvades med fördjupad inläsning på området, vilket påverkade vår förförståelse för vårt material. Braun och Clarke uttrycker förfarandet enligt följande:

However, it is important to note, as we discussed earlier, that researchers cannot free themselves of their theoretical and epistemological commitments, and data are not coded in an epistemological vacuum (Braun & Clarke, 2006:84).

Enligt Braun och Clarke finns det olika steg att följa i den tematiska analysen som förenklat beskrivs som en process där forskaren ska bekanta sig med materialet, skapa initiala koder, söka efter teman, testa och omvärdera teman, definiera och namnge teman. Vi har följt dessa steg och lagt stort fokus på att omvärdera och testa våra koder och teman, för att de ska vara relevanta för vårt syfte och återge materialet på ett trovärdigt sätt.

För att analysera och förstå studiens identifierade teman i en läsfrämjande kontext, med en teoretisk inramning, valde vi att konstruera en modell som visar på olika teoretiska förhållningssätt kopplade till textbegrepp och användning av digitala medier, för att i sin tur kunna diskutera om dessa olika förhållningssätt förskjuter eller omförhandlar vad läsfrämjande arbete är. Modellen är utformad med två korsgående variabler, vilka är syn på texter och användning av digitala medier, för att ta fasta på 1) om projekten antar en multimodal eller monomedial inställning till text/berättande 2) om projekten tillskriver medierna ett sorts egenvärde eller om användningen är mer instrumentell. Vi menar att dessa variabler är teoretiskt relevanta, men att de också ska ses som empiridrivna då dessa aspekter löpte som en röd tråd genom materialet. Utifrån detta kopplades ett antal teorier kring litteracitet och digitalisering till analysen, samt Bijkers teorier om teknikdiskurser för att kunna resonera kring syn på digitala medier i de läsfrämjande projekten.

Genom att analysera studiens fynd genom denna modell, gavs möjlighet till att se större mönster och tendenser i det empiriska materialet, för att exempelvis kunna svara på studiens frågeställningar kring hur vi kan förstå digitalt läsfrämjande.

5.3 Validitet och reliabilitet

Graneheim och Lundman (2004) menar att kvalitativ innehållsanalys med fördel får utvärderas utifrån trovärdighets- (*credability*), transparens- (*transparency*), pålitlighets/stabilitets- (*dependability*) och överförbarhets- (*transferability*) variabler, vilket vi tycker att vi kommer åt via Brymans (2012) utvärderingsmetod, där extern och intern reliabilitet och validitet skiljs åt. Den externa reliabiliteten handlar om att vara transparent i metod och tillvägagångssätt, så att andra forskare ska kunna ifrågasätta eller utveckla studiens resonemang. Detta är något som vi eftersträvat i redovisningen av urval, metodval och tillvägagångssätt genom att kontinuerligt hålla beskrivningen transparent och detaljerad igenom processens alla steg. Intern reliabilitet beskrivs handla om samarbetet mellan till exempel två olika forskare som tillsammans ska vara överens om hur empirin ska tolkas i arbetet. Eftersom vi är två personer som står bakom denna studie har vi exempelvis löpande bearbetat empirin på varsitt håll, för att sedan jämföra och diskutera och återigen bearbeta om empirin tillsammans. Detta arbetssätt har gjort att vi ifrågasatt och omprövat våra tolkningar och fynd genom hela processen, vilket vi menar styrker studiens reliabilitet. Eftersom vi är medvetna om att våra egna tolkningar är centrala i den kvalitativa metoden, är det viktigt att vi är transparenta i arbetet för att våra tolkningar ska kunna omprövas och tolkas i framtida forskning.

Bryman menar att en bör skilja på extern och intern validitet i kvalitativa metoder. Den interna validiteten beskrivs handla om att studiens empiriska material ska representera och överensstämja med studiens slutsatser – alltså att de slutsatser som görs i studien ska bygga på studiens empiriska material. Genom att iterativt bearbeta empirin, enskilt och gemensamt, blev vi väl bekanta med studiens insamlade material, och genom att ställa olika frågor till materialet, synliggjordes materialet på olika sätt. Genom att vi sedan gemensamt utvann studiens teman, var dessa väl testade och förankrade i materialet genom bearbetningsprocessen. Extern validitet å andra sidan handlar om i vilken utsträckning studiens resultat kan generaliseras. Eftersom studiens empiri bygger på samtliga beviljade projektansökningar inom det läsfrämjande arbetet, inkomna till Kulturrådet under helåret 2017 och första halvåret 2018, kan vi hävda att empirin återger generella tendenser och mönster i projektansökningar från biblioteken.

Vi är dock medvetna om att dessa projektansökningar är utformade i ett visst ändamål och i en given mall som vi diskuterar vidare här nedan.

Eftersom digitalt läsfrämjande är ett relativt nytt fenomen, ser vi gärna att kommande forskning problematiserar denna studies fynd, analytiska arbete och dess slutsatser, för att fördjupa eller förskjuta förståelsen kring fenomenet. Ambitionen är därför att detta kapitel ska synliggöra hur forskningsprocessen i denna studie sett ut.

5.4 Etiska överväganden

När det gäller etiska överväganden menar vi att det är viktigt att ha i åtanke att de ansökningar vi studerar är riktade till en given kulturpolitisk aktör/myndighet och att ansökningarna därmed kan vara formulerade på ett sådant sätt att de ska passa in i de synliga och eller osynliga ramar som Kulturrådet satt upp för läsfrämjande arbete. Vi kan inte uttala oss om vilka diskussioner som föregått de utformade projektansökningarna eller hur projekten faktiskt har realiserats, utan vi har enbart valt att studera det explicita innehållet i projektansökningarna i denna studie.

Ansökningarna är statliga och offentliga handlingar, därför kan vi ta del av dessa utan något aktivt samtycke från biblioteken. Dock vill vi poängtera att det är ansökningarnas innehåll som är intressant för studien och alltså inte de enskilda biblioteken eller de ansvariga för dokumenten.

Ambitionen med studien är inte att bedöma eller utvärdera enskilda bibliotek, utan snarare att problematisera och lyfta upp och ge ljus till en aktuell och pågående diskussion. Vi kan heller inte uttala oss om hur resonemanget bakom dessa ansökningar har förts, utan vi har enbart kunna ta ställning till det som är författat i ansökningarna, vilket vi dock tycker är en källa som fångar in något väsentligt för vår studie.

6 Kontext

I följande kapitel vill vi skapa en kontext kring digitalisering, bibliotek och läsfrämjande och därmed skapa en bakgrund till hur framväxten av digitalt läsfrämjande kan förstås. Vi kommer därför lyfta fram ett antal diskussioner och inlägg som återfinns i både styr- och policydokument samt i andra biblioteksrelaterade sammanhang. Vidare presenteras även bakgrunden till Kulturrådets läs- och litteraturfrämjande insatser.

6.1 Styr- och policydokument

I Läsdelegationens betänkande *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället* (SOU 2018:579:183) beskrivs barns och ungas läsning i relation till den digitala teknikutvecklingen vara en viktig fråga, då läsintresset länge visat på en negativ trend, samtidigt som ungas läsintresse beskrivs som ett område som ständigt måste utvecklas och uppdateras i takt med den teknologiska utvecklingen. Det beskrivs bland annat att biblioteken har en viktig roll i arbetet med barn och ungas läsintresse genom att försöka hitta nya vägar till läsning, där ny teknik nämns som en möjlig väg:

Det är lätt att se ett potentiellt hot mot läsningen i den konkurrens om tiden som de många nya digitala medierna inneburit. Samtidigt finns en läsfrämjande potential i den utökade tillgänglighet och de många läsmöjligheter som uppstått i och med smarta telefoner och surfplattor (ibid)

Man kan också peka på de möjligheter som följt på den digitala utvecklingen att med relativt enkla medel dela läsupplevelser och väcka läsintresse i stor skala. Flera läsfrämjande aktörer har tagit fasta på den digitala utvecklingens potential att förnya exempelvis bokpratsverksamheten. Nämnvärt i sammanhanget är också förekomsten av så kallade boktrailers, det vill säga korta filmer som presenterar böcker visuellt, på ett sätt som till formatet liknar filmtrailern. Nämnas bör också den läsfrämjande potential som ligger i boktipsande från exempelvis populära youtubers. Appen Bibblix utgör också ett exempel på hur man på digital väg både kan öka tillgången till böcker och ge lästips till barn och unga [...] (ibid).

I Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande (2015) betonas att läsfrämjande arbete idag måste förhålla sig till en digitalt föränderlig samtid, där nya medieformer skapar nya möjligheter att förmedla litteratur- och läsupplevelser. I myndighetens handlingsprogram används begreppet digitalt läsfrämjande, vilket också skrivs fram som ett strategiskt utvecklingsområde och något som bör utvecklas på nationell och regional nivå. Vad som inryms i det digitala läsfrämjandet är dock svårare att utläsa. Det nämns att det saknas kompetens och resurser inom området; det vill säga att det är ett område under utveckling. Kulturrådet nämner dock digitala kanaler, digitala bokcirklar, utveckling av digitala projekt och metoder, nationellt redaktionellt

arbete och nationell utveckling av Libris under paraplybegreppet digitalt läsfrämjande. I skrivande stund har enbart utkastet till den nationella biblioteksstrategin *Från ord till handling – på väg mot en nationell biblioteksstrategi* (2018) publicerats. I detta dokument nämns inte digitalt läsfrämjande som begrepp, dock omnämns de aktiviteter som Kulturrådet tidigare kopplat samman med begreppet. I utkastet framgår att läsning ska ses som en demokratisk rättighet, oavsett om den sker på en datorskärm eller i en tryckt bok. I utkastet hänvisas till folkbibliotekens litteraturfrämjande arbete utifrån det vidgade textbegreppet, vilket kopplas till metodutveckling för att inspirera till läsning i vid bemärkelse. Bibliotekens arbete med ökad digital kompetens bör ses som närbesläktat med det läsfrämjande arbetet (Nationella biblioteksstrategin, 2018).

6.2 Biblioteksrelaterade inlägg kopplade till digitalisering och bibliotek

I *Den femte statsmakten* (2017), som är en delrapport inför den kommande nationella biblioteksstrategin, framhåller mediestrategen och debattören Brit Stakston, att biblioteken har en stor roll för hur samhället och demokratin utvecklas i den digitala samtids vi nu lever i. Bibliotekarierna uppmanas att utforska sina pedagogiska kompetenser och ha ett bredare multimodalt perspektiv på lärande och läsande, då text kan upplevas via olika medier och förstås av olika sinnen. Den största förändringen i och med den digitala utvecklingen, beskrivs av Stakston handla om att den sociala kommunikationen förändrats på ett övergripande sätt (Stakston 2017).

Den 12 oktober höll Svensk biblioteksförning en gemensam nätverksträff för expertnätverken *Barn Bibliotek Webb* och *Barn och Ungdomsbibliotek*, där temat var digitalt läsfrämjande. I programbladet kan utläsas att nätverksträffen ska ta sig an frågan genom att ställa frågor såsom: ”Hur arbetar vi med digitalt läsfrämjande riktat mot barn och unga?” ”Podcast, Instagram, BookTube, digitala bokcirklar och boktips, Facebook, digitala julkalendrar, filmklipp, webb...?” Vidare skrivs i programbladet (Svensk biblioteksförning) att nätverksträffen ska fokusera på att dela med sig av praktiska exempel på digitalt läsfrämjande, ge tips på bra digitala verktyg och att hjälpas åt att belysa och kanske lösa relaterade problem (Svensk biblioteksförning, 2018).

SVT nyheter publicerade den 6 mars 2018 ett nyhetsinlägg om att författarförbundet ställer sig kritiska till utkastet till den nationella biblioteksstrategin, då de menar att helt centrala värden saknas i rapporten. Författarförbundet menar att fördelarna med den fysiska boken glöms bort till förmån för digitala läsoplevelser. Författarförbundet menar att dessa

kan existera sida vid sida, men att den fysiska boken ger bättre läsning och ett slags ro som barnen finner positivt. Författarförbundet menar också att det finns risker med att tyngdpunkten i den nationella biblioteksstrategin, hamnar på funktionell läsning som de menar tar fokus ifrån litteraturens konstnärliga värde. Författarförbundet menar att den traditionella ”sagotanten” behövs mer än någonsin.

Regionbibliotek Stockholm drev på uppdrag av Stockholms läns Biblioteksråd arbetsgruppen ”Sociala medier på biblioteken” (2010–2016) med ambition att diskutera strategier och policys kopplat till användandet av sociala medier på biblioteken. Arbetsgruppen sammanställde en slutrapport, där bland annat en enkät presenterades med syfte att undersöka om biblioteken finns i sociala medier och i så fall i vilka kanaler. De ville även samla in tankar kring bibliotekens syften och mål med att finnas i sociala medier, och kring olika dilemman som den digitala närvaron kan föra med sig. I slutrapporten summerades enkätsvaren enligt följande:

De flesta anser att biblioteken bör finnas i sociala medier. Motiveringarna till varför är snarlika varandra. De handlar om att vara i de kanaler som finns dels för att puffa för verksamheter som pågår på bibblan men även för att sprida digitalt innehåll. Några ser värdet av lärande och omvärldsbevakning via sociala medier för sin egen del som biblioteksmedarbetare. Andra pekar på möjligheterna att bygga relationer med bibliotekens användare via sociala medier (*Sociala medier på biblioteken* 2016:3).

6.3 Kulturrådets bidrag till läs- och litteraturfrämjande insatser

Kulturrådet har sedan 1990-talet fördelat medel till läsfrämjande projekt, vilket finns reglerat i förordningen (2012:515), samt i förordningen (2010:1058) om stadsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser. Statsbidraget prioriteras till projekt som ämnar uppfylla de nationella målen för litteratur och läsfrämjande för prioriterade målgrupper. De nationella målen för litteratur och läsfrämjande beskrivs i Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande (2015):

Riksdagen har beslutat om nationella mål för litteratur- och läsfrämjande. Målen är styrande för de statliga myndigheternas arbete och är tänkta att inspirera och vägleda kommuner och landsting och inspirera aktörer i det civila samhället. Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet.

För att nå det övergripande målet ska statens samlade insatser syfta till att:

- läsförmågan förbättras jämfört med i dag,
- fler än i dag regelbundet tar del av både fack- och skönlitteratur
- kunskapen om läsningens betydelse för utbildning, bildning och delaktighet i samhällslivet ökar jämfört med i dag (Kulturrådets handlingsprogram 2015:4).

Eftersom Kulturrådets uppdrag ligger inom kulturpolitiken, är myndighetens utgångspunkt att litteraturen är en konstform och läsningen ska vara en konstnärlig upplevelse, som i förlängningen ses som en väg till ökad bildning (Kulturrådet 2015).

Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande beskrivs ligga till grund för hur myndighetens prioriteringar kring vilka projekt som ska stödjas. Strategiska utvecklingsområden som lyfts upp i handlingsprogrammet är: digitalt läsfrämjande, kampanj för vuxnas läsande, myndighetssamverkan för skolbiblioteksutveckling och nya former av uppföljning (Kulturrådet 2015).

Biblioteken kan således söka bidrag från Kulturrådet för läs- och litteraturfrämjande insatser. Enligt Kulturrådet kan bidrag sökas för olika kostnader i samband med projektets genomförande: lönekostnader, arvoden, marknadsföring etc. Bidrag kan även sökas för utvärdering av projekt och spridande av metoder och erfarenheter. De projekt som prioriteras beskrivs vara:

Projekt som bidrar till att fler, i alla åldrar, tar del av litteratur och lockas till läsning. Vid bedömningen av läsfrämjande insatser läggs stor vikt på delaktighet och samverkan i projektet. En utgångspunkt är att projektet planeras och genomförs i samverkan med relevanta parter [...]. Med utgångspunkt från de nationella målen och bibliotekslagen ser Kulturrådet gärna insatser som riktar sig till personer med annat modersmål än svenska eller som talar något av de nationella minoritetsspråken. Vi prioriterar också projekt som är tillgängliga för så många som möjligt (*Statens kulturråd webbsida*).

De ansökningar som utgör studiens empiri är författade i Kulturrådets förkonstruerade mall/ansökningsblankett *Ansökan om bidrag läs- och litteraturfrämjande insatser*. I ansökningsblanketten finns följande kategorier att ta ställning till: beskrivning av aktiviteten; varför aktiviteten ska genomföras; huvudsaklig tänkt målgrupp; hur aktiviteten ska marknadsföras; tänkta samarbetspartners; hur aktiviteten ska följas upp och utvärderas; om aktiviteten ska integreras i ordinarie verksamhet; om aktiviteten integrerar jämställdhets- mångfalds- och interkulturella perspektiv; samt om aktiviteten arbetar med att öka tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning.

7 Resultat och analys

I detta kapitel görs inledningsvis en övergripande genomgång av studiens empiri. Vidare presenteras de teman som utmejslats i bearbetningen av empirin och vad dessa representerar. Vi identifierar fyra teman kring hur biblioteken skriver om sin användning av digitala medier; *Bevarande förhållningssätt*, *Anpassat förhållningssätt*, *Utforskande förhållningssätt* och *Breddat förhållningssätt*. Studiens identifierade teman presenteras i en modell (se sidan 34) för att illustrera hur de olika temana förhåller sig till varandra utifrån aspekter av multi- och monomedialitet samt instrumentell eller intrinsikal syn på medier. Detta ramverk har vuxit fram i en växelverkan mellan empirin och de teoretiska utgångspunkter som är centrala för studien.

7.1 Övergripande genomgång av projektansökningarna

Studiens omfattades av 42 projektansökningar, vilket är de ansökningar som inkommit till Kulturrådet under 2017 samt första halvan av 2018, och beviljats medel för läs- och litteraturfrämjande insatser. Samtliga projektägare är i detta urval biblioteksverksamheter i någon form. Inledningsvis identifierade vi de projekt som föll innanför ramarna av vår definition av digitalt läsfrämjande, vilket innebär att digitala medier använts för att uppnå något ändamål i någon del av projektet. Det var 28 projekt som på något sätt skulle använda digitala medier i det läsfrämjande arbetet, vilket är ungefär två tredjedelar. I Sandins undersökning *Folkbibliotek och lässtimulans* (2011), skriver författaren att det enbart var ett fåtal av projekten i studien som använde digitala medier. I denna studie skulle det därför kunna hävdas att användning av digitala medier blivit ett betydligt mer vanligt inslag bland ansökningarna då majoriteten av ansökningarna i vår studie skriver fram digitala medier i någon form. Dock ska det i detta fall betonas att vi i denna studie haft en bred definition kring vad som anses vara användning av digitala medier i läsfrämjande syfte – allt från marknadsföring via sociala medier till en mer integrerad användning av digitala medier där projektägarna lyfter in dessa i kärnan av projektet och även resonerar kring hur användningen av digitala medier påverkar litteraturen och läsoplevelsen. De inbördes ganska stora skillnaderna mellan projekten har medfört att det upplevts som en utmaning att inom den grupp som av oss benämnts som digitalt läsfrämjande formulera generaliserande beskrivningar av projekten. För transparensens skull har vi därför skapat en tabell över de 28 projektansökningar som förhåller sig explicit till digitala medier.

Tabellen erbjuder en översikt kring hur projekten är utformade: vad projektet handlar om; vilka målgrupper som skrivs fram; samt vilket övergripande syfte projektet har. Denna tabell återfinns som Bilaga 1.

Som framgår av tabell 1 (se bilaga 1) är det tio av projekten som primärt använder digitala medier i form av olika sociala medier där dessa ska användas som marknadsföringskanaler för projektet. Det är främst Facebook, Instagram eller specifika bloggar/hemsidor som lyfts fram i dessa projekt. En stor del av projekten riktar sig till barn och ungdomar, där tre av dessa projekt riktar sig särskilt mot barn i socioekonomiskt utsatta miljöer och ett projekt som skriver fram barn som bor på landsbygden. Två ytterligare projekt riktar sig mot nyanlända i olika åldrar. I ett par av projekten är vuxna personer målgrupper, bland dessa återfinns ett projekt som särskilt riktar sig mot vuxna i arbetslivet samt ett projekt där äldre personer med någon form av funktionsnedsättning är målgrupp. Det är inte heller helt ovanligt att föräldrar eller bibliotekspersonal skrivs fram som en direkt eller indirekt målgrupp för projektet där det är tänkt att de lärdomar och erfarenheter som görs inom projektet ses som värdefulla för fler än den primära målgruppen.

Utmärkande tendenser i materialet, som också kan sägas spegla digitaliseringens generella påverkan på samhället, är att sociala och digitala medier återkommande används för att skapa gemenskaper och delaktighet samt för att uppnå medproducerande och eget skapande. En ytterligare utmärkande tendens i materialet är att sociala- och digitala medier används för att överbrygga olika hinder knutna till läsning och deltagande, som troligtvis går att härleda till bibliotekens demokratiska uppdrag.

7.2 Syfte och ändamål med användningen av digitala medier

I denna studie användes en inledande frågeställning som ingång för att tematisera ansökningarna, vilken var: varför och med vilket ändamål vill biblioteken använda digitala medier i sitt läs- och litteraturfrämjande arbete? Med utgångspunkt i denna fråga kunde vi sedan, utifrån de teman som mejslades fram, rikta blicken mot övriga forskningsfrågor som rör hur användningen av digitala medier tycktes påverka det läsfrämjande arbetet i stort. En väsentlig aspekt av varför och med vilket ändamål de digitala medierna användes och motiverades ansåg vi var om de digitala medierna sågs som ett medel eller ett mål.

I denna undersökning användes digitala medier som medel till läsning i traditionell tryckt bok i 23 av de totalt 28 projektansökningarna. Det är dock fem projektansökningar som använder digitala medier inkorporerat i själva läsupplevelsen – digitala medier är en del av målet med läsningen.

I de projektansökningar som framhåller digitala medier som medel till läsning i fysisk tryckt bok kopplades ofta de digitala medierna till informationsspridning, för att skapa förutsättningar för deltagande och medproducerande eller för att överbrygga olika upplevda hinder för läsning eller gemenskap.

Aktiviteterna [...] är att skicka paket med böcker, spel och skrivmaterial, till barn i utsatta livssituationer [...]. En blogg kopplad till paketen tas fram under hösten 2017 [...]. Genom bloggen ska barnens föräldrar få mer information och inspiration och barnen kan också få inspiration samt utmanas i ett antal uppdrag. (KUR 2017/6708)

En målgrupp som normalt sett är ganska svår fångad för biblioteken är ungdomar i åldrarna 12-16 år [...]. Vi ser denna lovaktivitet som en spännande möjlighet att testa ett nytt sätt att arbeta läsfrämjande genom att förena intresset för film och rörlig bild med böckernas värld [...]. Allt detta kan förenas i det arbete som behövs för att skapa en egen youtubekanal för bok- och lästips. (KUR 2017/2508)

Placering av nyinköpta barn- och ungdomsböcker [...] på offentliga platser i kommunens 5 centralorter på lovet 5 veckodagar [...]. Registrering på boksajten www.bookcrossing.com som går ut på att dela med sig av lästa böcker. (KUR 2017/2115)

I en projektansökan används digitala medier som komplement till själva uppläsningen där nya metoder för högläsning utforskas:

[...] högläsning, där pedagoger också provar högläsning med hjälp av ny teknik. (KUR 2017/2465)

I de projektansökningar som inkorporerat digitala medier i själva läsandet (ses då som mål) betonades de digitala mediernas egenskaper eller värden på ett tydligt sätt. I tre projekt som utgår från läsning i ljudboken, talboken och i mobiltelefonen, framhävs mediets inneboende värde och egenskaper på följande sätt:

Läsandet är en demokratifråga och ljudboken är till sin natur en demokratisk litteraturform som kan överbrygga flera olika hinder när det kommer till läsning [...]. Ljudboken är till sin natur kommunikativt tillgänglig, vilket är en bidragande orsak till att vi valt den som medium. (KUR 2018/2399)

Vi vill särskilt utforska talbokens estetiska värde vilket vi upplever varit eftersatt, detta vill vi göra genom att samtala om just inläsarens betydelse, hans röst, tonläge etc. Detta fokus faller inom ett nytt forskningsfält kring ljudnarratologi vilket omfattar ljud som ett speciellt semiotiskt system i kombination med språkets semiotik. (KUR 2017/2425)

En mobiltelefon idag innehåller flera funktioner som ökar tillgänglighet till information [...]. Projektet kommer att verka för att dessa inbyggda möjligheter nyttjas maximalt [...]. Den här ansökan avser stora möjligheter att utveckla denna plattform, där symbios mellan läsning och litteratur kan växa och där appens kärnvärden ges högre densitet. (KUR 1017/6712)

Det är här viktigt att poängtera att även om majoriteten av projekten använde digitala medier som ett medel för att leda till tryckt litteratur så fanns det stora inbördes, kvalitativa skillnader

i hur och på vilket sätt de digitala medierna användes för att komplettera den mer traditionella läsningen. Projekten kunde exempelvis betona antingen multimodala eller monomediala perspektiv, som framgår delvis av citaten ovan, vilket vi menar skapade olika typer av användningar av de digitala medierna.

Amira Sofie Sandin (2011) gjorde på uppdrag av Länsbiblioteken i Mellansverige (LIM) och med ekonomiskt stöd av Kulturrådet en undersökning av läsfrämjande projekt, med syfte att urskilja tendenser och teman som ett sätt att bidra till kunskaps- och metodutveckling inom det läsfrämjande fältet. I studien undersöktes även hur digitala medier användes i de läsfrämjande projekten. Sandin menar att digitala medier nästan uteslutande användes som medel till traditionell läsning i de projektansökningar som studerades. Denna bild framkommer även i Katarina Michniks (2018) avhandling som berör folkbibliotekens roll i ett digitaliserat samhälle – alltså att det ”digitala” ofta användes och bedömdes utifrån hur väl det underlättade tillgången till eller tillgången av analoga resurser eller verksamheter. Detta härleder Michnik till att det finns externa och interna föreställningar kring biblioteken som en analog institution.

Med stöd i vår empiri menar vi att medel och mål bör ses som en viktig aspekt för att förstå användningen av digitala medier i en läsfrämjande kontext. I denna studie har vi vidare kopplat detta till om de digitala medierna tillskrivs instrumentella eller intrinsikala värden i det läsfrämjande projektet. Med detta menar vi, likt ovanstående resonemang, att användningen å ena sidan kan betona digitala medier som ett medel för att nå ett visst värde, exempelvis tillgänglighet, men att medieformen å andra sidan inte tillskrivs ett tydligt egenvärde i denna process. Detta menar vi är en mer instrumentell användning av digitala medier. En annan typ av användning finns där digitala medier tillskrivs mer intrinsikala värden, alltså att medierna i sig bär på vissa kvalitéer eller har ett värde i sig. Denna användning tenderar att också innefatta ett resonemang kring vad medieformen i sig förändrar eller tillför det läsfrämjande arbetet på ett mer djupgående sätt.

En ytterligare dimension som vi menar är avgörande för användningen av digitala medier utifrån vår empiri, är om projektet antar en mer eller mindre multimodal inställning till berättande och meningsskapande. Här menar vi att det finns en sorts skala mellan de projekt som utgår från en mer monomedial syn på text och de som antar en mer multimodal inställning till text.

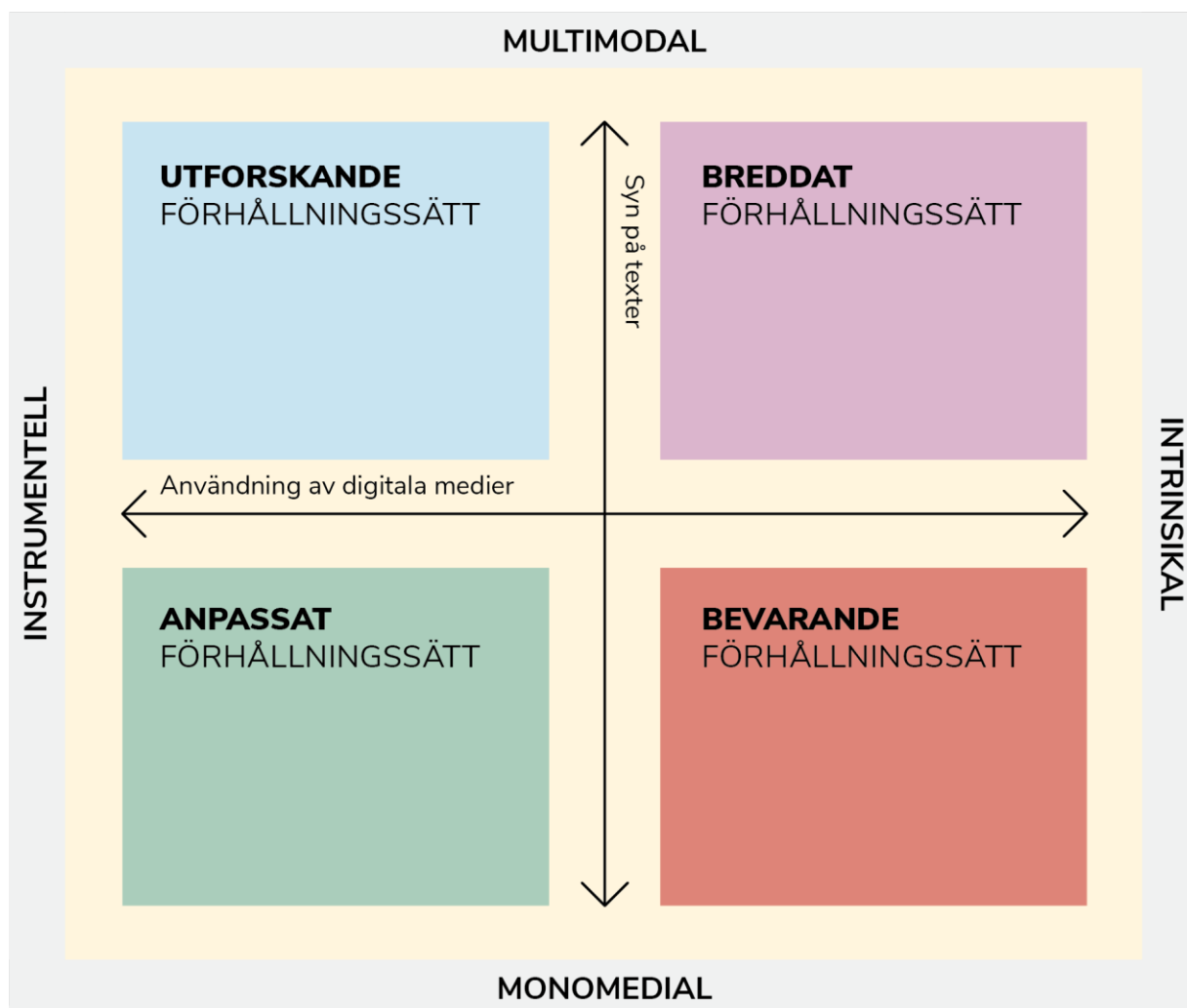
Med monomedial inställning menar vi, med utgångspunkt i Kress och Van Leeuwen, antaganden som tillskriver den tryckta texten ett högt kulturellt värde och en central position kopplat till litteracitet. Även i den "digitala tidsåldern" går det att argumentera för att tryckt text har en hegemonisk ställning i relation till andra modaliteter, kanske i synnerhet inom en bibliotekskontext (Archer & Breuer 2015:2f). Med multimodal inställning menar vi att projekten har en utgångspunkt i att flera olika modaliteter, exempelvis bild, film och tryckt text, kan ses som meningsskapande och som förmedlande av en berättelse. Oavsett om de digitala medierna användes som medel eller mål var denna dimension viktig att ta i beaktning, menar vi, då de digitala mediernas roll i projektet starkt påverkades av multi- eller monomediala utgångspunkter. Med en multimodal utgångspunkt tycks de olika medieformerna få en mer jämlik relation till varandra där den ena inte nödvändigtvis ses som bättre eller sämre, eller mer viktig än den andra. Här vill vi också poängtera att multimodalitet i bemärkelsen av att använda olika modaliteter för att betona eller förmedla en berättelse inte är något nytt utan snarare är tekniker som använts långt bak i historien. Däremot innebär den digitala utvecklingen, bland annat genom att digitala medier bidrar med flera olika sätt att förmedla berättelser, att den tryckta textens dominerande ställning utmanas (Selander & Kress 2010:27f; Kress 2003:2ff).

Vi menar att projektens inställning till text är viktig för att förstå användningen av digitala medier, och vilken roll de får i projektet. I nästa steg av vår analys kommer vi med utgångspunkt i skärningspunkterna mellan de två dimensioner som vi identifierat, mono- eller multimodal inställning samt instrumentell eller intrinsikal användning, resonera kring och benämna fyra olika förhållningssätt, eller teman, kring de digitala mediernas betydelse i de läsfrämjande projekten.

7.3 En modell för digitalisering och läsfrämjande

I resonemanget ovan lyfts multi- och monomedialitet respektive om instrumentella eller intrinsikala värden eller egenskaper kopplades till olika medieformer fram som viktiga dimensioner för att förstå projektens användning av digitala medier. Med utgångspunkt i dessa skärningspunkter har en modell konstruerats för att gestalta våra teman och för att visualisera hur digitalisering kan sägas inverka på läsfrämjandet. De fyra teman, eller förhållningssätt, som vi identifierat menar vi besvarar studiens övergripande syfte om hur biblioteken resonerar kring och förhåller sig till digitala medier i den läsfrämjande kontexten. Studiens teman kallas; *Breddat förhållningssätt*, *Utforskande förhållningssätt*, *Anpassat förhållningssätt* och *Bevarande förhållningssätt* vilket representerar bibliotekens olika användningar av digitala medier samt hur dessa påverkar läsfrämjandet och aspekter som text-, läs-, litteracitets- och litteraturbegrepp.

Vi menar att dessa teman också kan representera hur olika teknikdiskurser tas i uttryck inom läsfrämjandet. Vi menar att dessa olika förhållningssätt har potential att omförhandla det läsfrämjande begreppet, i synnerhet utifrån det förhållningssätt som vi benämnt som ett breddat förhållningssätt.

Figur 2. Bibliotekens förhållningssätt till digitala medier i en läsfrämjande kontext.

Vi vill poängtera att vissa av projekten kan befinna sig mellan olika teman och även återspeglas i olika teman, medan andra projekt på ett mer tydligt sätt placerar sig i ett givet tema. Vi har dock valt att placera projektansökningarna efter deras huvudspår och övergripande tendenser kopplade till användningen av digitala medier. I modellen har vi valt att förhålla oss till samtliga 42 projektansökningar, då vi anser att dessa projekt blir intressanta i relation till varandra. De 42 projektansökningarna är fördelade enligt följande; *Breddat förhållningssätt* (12 %), *Utforskande förhållningssätt* (19 %), *Anpassat förhållningssätt* (36%) och *Bevarande förhållningssätt* (33 %).

7.3.1 Bevarande förhållningssätt

- Läsning sker främst via tryckt och linjär text
- Läger stor vikt vid medieform (den tryckta boken)
- Digitala medier som liknar tryckt text kan också återfinnas i denna kontext, exempelvis e-boken, som då tillskrivs liknande egenskaper som den tryckta boken

Temat som representerar ett bevarande förhållningssätt återfinns i modellens nedre högra hörn och representerar de projekt som har ett monomedialt förhållningssätt till textbegreppet och som samtidigt tillskriver det valda mediet ett intrinsikalt värde. Till skillnad från det tema som återfinns i det övre högra hörnet – breddat förhållningssätt – skrivs inte det intrinsikala värdet så ofta ut explicit, eller resoneras kring, i projektansökningarna. Däremot betonas ofta (underförstått) den tryckta bokens värde och betydelse. Vi menar att det i dessa projekt ofta förmedlas en underliggande förståelse kring att boken är den givna eller centrala medieformen i en läsfrämjande kontext. Att de tillskriver boken ett högt egenvärde handlar till viss del om vår subjektiva tolkning, då dessa projekt väljer en medieform som bär på en lång tradition inom den läsande praktiken, alltså ett mer linjärt läsande där texten representeras i svartskrift. Boken är också historiskt nära sammanlänkad med biblioteket och det läsfrämjande arbetet. I detta tema kan medieformer som liknar den traditionella boken placeras (exempelvis e-boken), då det vilar på samma linjära lässtruktur och där primärt synen används för att tillgodogöra sig informationen. Då vi i denna studie utgår från teorier som menar att digitala medier och digitalisering påverkar hela samhället, blir det intressant att lyfta fram detta tema i en *digital läsfrämjande* kontext, då vi menar att ett icke-val/resonemang kring användning av digitala medier även är ett sorts val. Inte minst eftersom digitaliserings- och teknikdiskurser är närvarande för biblioteken i allra högsta grad. I detta tema bevaras även de traditionella föreställningarna kring text-, läs-, litteratur-, litteracitetsbegreppen, som i förlängningen bevarar föreställningarna kring det läsfrämjande arbetet. Många av projekten med ett bevarande förhållningssätt betonar det fysiska biblioteksrummet, det traditionella läsandet och skrivandet genom svartskrift i tryckt bokformat. Många av projekten hänvisar till att syftet med projektet är att stärka språkutvecklingen och kopplar ofta ihop detta med en sjunkande läsförståelse. Projekten skriver här ofta fram värdet av kvalitetslitteraturen:

Ett dagkollo på biblioteket för barn [...]. Vi kommer att arbeta utifrån en bok (ännu ej vald). De kommer att få göra flera olika skrivövningar där vi kommer att uppmuntra dem att använda sig av boken. Vi fokuserar på skrivövningar [...]. En författare kommer bjudas in en av förmiddagarna för att ge tips och inspiration till skrivandet [...]. Vi vill göra det här för att inspirera till lusten att läsa och att stärka språket [...]. (KUR 2017/6579)

Vi vill genomföra Shared Reading/Gemensam läsning för att försöka nå de som inte vanligtvis söker sig till biblioteket eller som för tillfället inte orkar med/vill läsa en hel bok [...]. Modellen syftar till att hjälpa människor att utveckla sitt läsande [...]. (KUR 2017/6621)

Några projekt vill lyfta fram bokens och klassikernas fortsatta relevans:

Vi vill lyfta och damma av klassikerna på ett fräscht sätt, visa på dessas fortsatta relevans och främja och inspirera unga vuxna till läsning och läsförståelse [...] att få lyssna på en duktig, erfaren talare som brinner för boken och dess innehåll tror vi att ungdomarna kan motiveras och engageras [...]. (KUR 2018/2344)

Biblioteket vill göra en satsning på sin kärnverksamhet — läsningen [...]. I enlighet med Kulturrådets ambition vill vi stärka klassikernas ställning. Cirklarna ska enbart välja böcker från Alla tiders klassiker- listan. (KUR 2017/2168)

I följande projekt skrivs bibliotekets kunskaper om läsandet och kvalitetslitteraturen fram:

Projektet ”Synen på skönlitteraturen” visade att bibliotekarier läser mycket men i mellanregistret [...]. Ger man samtidigt bibliotekspersonalen utökad kunskap i textläsning, analys och redskap att samtala på ett djupare sätt om litteratur. Genom betald lästid lyfter vi också vikten av professionalitet inom området [...]. Här finns ett bibliotek, en ledning och en personal som är beredda att fördjupa arbetet med kvalitetslitteratur. (KUR 2017/6633)

Detta tema tänker vi knyter an till Amira Sofie Sandins (2011) resonemang om att boken har en särställning i relation till digitala medier, i och med boken och bibliotekens långa gemensamma tradition.

7.3.2 Anpassat förhållningssätt

- Läsning sker främst via tryckt och linjär text
- Digitala medier används då som ett sätt att leda till tryckt, linjär text (för att locka målgrupper eller för att skapa gemenskap som ska leda till traditionell läsning)
- Anpassar verksamheten efter en digitaliserad samtid (med utgångspunkt i demokratiska rättigheter kopplande till uppdrag), men utifrån ett monomedialt synsätt.

Temat *anpassat förhållningssätt* återfinns i modellens nedre vänstra hörn. Detta tema representerar de projekt som benämner att de digitala medierna kan vara en väg för att nå ett visst mål eller värde (den tryckta litteraturen). Mediet ses här mer som ett komplement till traditionell, linjär läsning än ett självändamål. Det kan exempelvis handla om att det digitala mediet ska vara ett medel för att stimulera läsgemenskaper, men att denna gemenskap sedan

knyts till mer traditionella läsfrämjande utgångspunkter där vissa modaliteter, i detta fall tryckt text, är mer meningsbärande än andra, eller att litteraturen kommer i en viss form.

Ett anpassat förhållningssätt till digitala medier handlar ofta om att medierna används för att överbrygga olika hinder – sociala, geografiska eller kopplade till funktionsförmåga, där medierna antas kunna utgöra en bro mellan människan och litteraturen, eller människan och en tänkt gemenskap. Men det kan också ses som en viljeriktning från biblioteken att anpassa verksamheten för att möta de uppdrag och den politiska styrning som berör biblioteken (främst rörande demokratiska värden kopplade till digitaliseringen).

I de fall där digitala medier används för att anpassa verksamheten efter de olika hinder som finns för läsning och deltagande (demokratiska rättigheter) kan exempelvis digitala medier användas för att nå ut till målgrupper som annars upplevs som svåra för biblioteket att nå ut till.

Vi tänker lyfta fram litteraturen och läsningen [...]. Litteratur och läsningen står i fokus [...]. Målgruppen är alla läs- och litteraturintresserade människor, och vi hoppas kunna nå även de som inte brukar gå på litteraturfest. (KUR 2017/2182)

I detta exempel användes sociala medier och marknadsföring som ett sätt att nå ut till målgrupper som vanligtvis inte deltar i litterära sammanhang. Vanligt förekommande är att använda just sociala medier för att marknadsföra projektet gentemot barn och unga som antas vara en aktiv grupp i dessa kanaler:

Men var finns de unga? Vad gör de? Vad drömmer de om? Hur ser de på sig själva? Sin framtid? Vad händer med ungdomar i en bygd med ständiga nedläggningar? Vårt mål är att ungdomarna ska återupptäcka biblioteket och se det som en resurs för dem [...]. Marknadsföringen är central, eftersom vi tror att vår största utmaning blir att överhuvudtaget väcka intresse hos ungdomarna, och få dem att komma” [...]. Vi kommer att använda oss av sociala medier, hemsidor. Efter projektets slut räknar vi med att ha byggt ett nytt förtroende hos ungdomarna så att de upplever att biblioteken finns för dem. (KUR 2017/2344)

Detta är ett exempel på hur biblioteken använder digitala medier både för att nå målgruppen ungdomar genom sociala medier och andra hemsidor, och som ett sätt att skapa legitimitet och visa för målgruppen att biblioteket finns till även för dem.

Ett annat hinder som lyfts fram i bibliotekets arbete, och som de digitala medierna används för att överbrygga, är geografiska hinder. En kommun beskriver att de fysiska avstånden resulterar i att många barn på landsbygden kan ha svårigheter att skapa läsgemenskaper. I detta fall knyts det läsfrämjande arbetet till ett populärt spel samt en blogg för att bland annat möjliggöra att barn på landsbygden ska kunna delta i en läsgemenskap och knyta nya kontakter:

Vi önskar anknyta till spelet Pokémon Go. Genom att erbjuda böcker som gåva på oväntade platser hoppas vi nå nya läsargrupper [...]. Många av kommunens barn och ungdomar bor på landsbygden och har kanske svårigheter att träffa andra likasinnade efter skoldagens slut. (KUR 2017/2115)

I en del av projektansökningarna används digitala medier i arbetet att nå barn i socioekonomiskt utsatta miljöer.

Aktiviteterna i LCS är att skicka paket med böcker, spel och skrivmaterial, till barn i utsatta livssituationer. En blogg kopplad till paketen tas fram under hösten 2017. Genom bloggen kan barnens föräldrar få mer information och inspiration och barnen kan också få inspiration samt utmanas i ett antal uppdrag, som på ett lekfullt sätt kan väcka lusten att lära, och skapa interaktion mellan barn och vuxna. (KUR 2017/6708)

I detta exempel kombineras bokpaketet med en blogg, där bloggen ska bidra med att ge information och inspiration utifrån materialet i bokpaketet. Barnen utmanas också via uppdrag som publiceras på bloggen.

När det kommer till att anpassa verksamheten efter den digitala utvecklingen är en tydlig inriktning att projektägarna betonar medskapande och deltagande och tänker sig att vissa former av elektroniska eller digitala medier (oftast ospecificerade, som ”digitala medier”) möjliggör att målgrupper kan delta och vara medproducenter, eller skapa gemenskaper. Dessa projekt betonar inte den specifika medieformen först, utan snarare ses de som ett medel mot ett uppsatt mål. Sedan kan vissa av dessa mål också vara en del av digitaliseringsdiskurser exempelvis medproducerande och eget skapande. Mediet ses alltså mer som ett komplement till traditionell, linjär läsning.

Det är som vi nämnde tidigare, relativt vanligt förekommande bland projekten att använda digitala medier för att öka olika målgruppers deltagande och medskapande. Medskapande betonas i en stor del av projekten som en viktig komponent när det kommer till att stimulera språkutveckling och läsinträsse. Olika digitala tekniker lyfts i detta sammanhang fram som viktiga för att kunna bidra till ökad delaktighet:

Under höstlovet 2017, vid beviljat bidrag, kommer barnen och de unga bl.a. få delta aktivt i Stop motion verkstäder där de kan skapa egna berättelser, dokumentera och visa upp resultatet för andra [...]. Vi vill utveckla, förmedla och stimulera litteracitet hos barn och unga med läs- och skrivaktiviteter i sociala och kommunikativa sammanhang [...] (KUR 2017/2348)

I detta fall används stop-motion film som ett sätt att skapa egna berättelser, vilket ska bidra till att stimulera litteracitet hos barn och unga. I ett annat exempel knyter ett projekt an till fenomenet Booktube, för att stärka barns och ungas skapande samt för att bidra till läsgemenskaper:

Vi vill stärka ungdomars läsande och kreativa skapande genom att starta en regional Youtubekanal ”Boktuben” med boktips av och med ungdomar [...]. Den första halvdagen möter ungdomarna en ”Youtuber” som förmedlar kunskap i konsten att driva en Youtubekanal. Därefter tar en bibliotekarie vid och ungdomarna får ta del av ett ”smörgårdsbord” av litteratur. (KUR 2017/2508)

Utöver eget skapande med olika digitala tekniker används ofta bloggen eller externa hemsidor som verktyg för att skapa delaktighet och kommunikation gentemot olika målgrupper.

Dela med sig av lästa böcker [...] Uppmuntra att kommentera [...]. Vi vill även uppmuntra att använda nätet för att kommunicera kring sin läsning. Många av kommunens barn och ungdomar bor på landsbygden och har kanske svårigheter att träffa andra likasinnade efter skoldagens slut. Skulle även vara roligt att öka aktiviteterna på kommunens bokblogg. (KUR 2017/2115)

I detta tema menar vi att biblioteken anpassar sina verksamheter efter de strömningar som är kopplade till olika digitaliseringsprocesser. Genom att inta ett anpassat förhållningssätt till digitala medier visar biblioteken att de är villiga att inkorporera digitala medier i sina verksamheter, men att de digitala medierna då ses mer som en väg till det traditionella läsandet och till traditionella läsfrämjande aktiviteter.

7.3.3 Utforskande förhållningssätt

- Läsning kan ske via flera medieformer (medieformen tillskrivs inte något egenvärde)
- Använder ett vidgat textbegrepp
- Ser medium mer som medel än mål, där fokus därför blir på innehåll
- Utveckling som drivkraft

Temat som benämns som *utforskande förhållningssätt* återfinns i modellens övre vänstra hörn och uttrycker att medieformen är en väg för att nå ett visst värde, vilket exempelvis kan vara att utöka repertoaren i sitt medieutbud. Det utforskande förhållningssättet går att förstå utifrån att det skrivs fram en vilja att utveckla och anpassa sig efter den digitala utvecklingen, genom att ha en optimistisk och framåtsträvande inställning – testa nya metoder och inkorporera digitala medier i läsfrämjande syfte. I det utforskande förhållningssättet skrivs innehållet fram som det viktiga och resonemang kring medieval problematiseras eller fördjupas inte närmare.

Projektägarna som representerar ett utforskade förhållningssätt, tangerar ett breddat förhållningssätt då det tydligt knyter an till en multimodal utgångspunkt där digitala medier används för att de kan erbjuda flera olika sätt att förmedla en berättelse. Båda dessa teman betonar också metodutveckling genom användning av digitala medier. Den största skillnaden

mellan breddat och utforskande förhållningssätt, som vi vill lyfta fram är att det utforskande förhållningssättet står för en mer instrumentell användning av, eller inställning till, digitala medier. I relation till detta tema skrivs digitala medier fram som ett medel för att nå vissa mål och det tycks vara mindre fokus på medieformerna som sådana:

Med nya metoder, tekniker och hjälpmedel når biblioteket fler grupper, ovana läsare, samt små barn och deras familjer [...]. Med projektmedel stimuleras biblioteken att prova nya läsfrämjande metoder. (KUR 2017/5446)

Detta citat är ett exempel på hur det utforskande förhållningssättet kan ta sig i uttryck. Nya tekniker och hjälpmedel beskrivs kunna leda till att nå nya målgrupper samtidigt som de kan leda till metodutveckling. Liknande formuleringar finns i flera av projekten:

Under pilotprojektet har fokus legat på sagostunder och analogt skapande men vi vill utvidga konceptet till att även handla om digital delaktighet och digitalt skapande och digitalt berättande. (KUR 2017/2015)

Boktrailers – tvådagars workshop med iPad [...]. Vi vill genomföra aktiviteter som både främjar läslusten och gör att barn och ungdomar blir digitalt delaktiga på lika villkor [...]. Vi vill genomföra dessa aktiviteter för att visa att biblioteken är en stark resurs i samhället. (KUR 2017/2376)

Fokus i skrivningarna ligger i det utforskande förhållningssättet på vad som vill uppnås, exempelvis delaktighet eller demokrati medan medieval eller metoder för att nå dit nämns i mer svepande ordalag. De digitala medierna eller den digitala teknologin beskrivs här som ett medel för att uppnå dessa värden. Vi menar att detta förhållningssätt kan visa på en sorts utforskande ambition, där biblioteken har en vilja att använda digitala medier till olika ändamål i det läsfrämjande arbetet. Vi menar dock att det sker en mindre grad av resonemang kring vad olika digitala medier bidrar med eller kan tänkas ha för inverkan på målgrupperna och det läsfrämjande arbetet i det utforskande förhållningssättet. Detta gör att den typ av breddande eller omförhandlande som sker inom det breddande förhållningssättet inte återfinns på samma sätt inom detta tema. Vi menar att detta delvis går att likna vid Amira Sofie Sandins undersökning (2011) där författaren menar att digitala medier används i en relativt traditionell kontext, där de digitala medierna ska bidra till att vidareutveckla sedan tidigare använda metoder eller tankebanor. Det som däremot skiljer detta förhållningssätt från Sandins beskrivning, menar vi, är att de digitala medierna även ofta kopplas till multimodalitet, vilket per definition utmanar eller utvecklar hur en berättelse kan se ut eller vad läsande innebär.

7.3.4 Breddat förhållningssätt

- Läsning kan ske via flera medieformer
- Använder ett vidgat textbegrepp
- Läger stor vikt vid medieform (tillskrivs egenvärden)
- Resonerar kring valet av medieform
- Ställer frågor kring vad läsning, litteratur och läsfrämjande är

Temat som benämns *breddat förhållningssätt* återfinns i modellens övre högra hörn. Det som kännetecknar detta tema är att projektägarna skriver fram det digitala mediets inneboende värde och resonerar kring detta, samtidigt som användningen knyts till ett mer multimodalt synsätt där mediet ses som en av flera meningsbärande modaliteter. Inom detta tema kopplas digitala medier till det vidgade textbegreppet, vilket används för att betona att olika modaliteter bör ses som jämlika när det kommer till läsning samt att läsning kan ske på olika sätt (lyssna, se, läsa osv.). Projekten som återfinns inom detta tema, menar vi, omförhandlar vad läsande och litteratur kan vara och i förlängningen hur läsfrämjande aktiviteter kan vara utformade. Detta förhållningssätt betonar mediets intrinsikala värde, vilket vi menar knyter an till McLuhans tankar om mediers materialitet, att mediet i sig är meningsbärande. Här återfinns en medvetenhet kring den inneboende förändringspotentialen som mediet har för läsaren, litteraturen, läsfrämjandet, bibliotekarien och biblioteket. I de projekt som representerar detta förhållningssätt ställs ofta frågor såsom vad som händer med läsandet och litteraturen i relation till den valda digitala medieformen.

I relation till ett av studiens övriga teman, *utforskande förhållningssätt*, så har vi i det breddande temat velat belysa att detta förhållningssätt inte enbart betonar digitala mediers potential för metodutveckling via exempelvis multimodala perspektiv utan även tillskriver sina medieval ett sorts *inneboende värde*. Medieformen kopplas till specifika inneboende kvaliteter som kan tänkas möta olika målgruppers behov, eller fylla en funktion för bibliotekets litteraturförmedling:

Vi vill [...] öka läsandet och avdramatisera läsandets praktik genom att placera det i en vardaglig kontext [...]. Ljudboken är till sin natur kommunikativt tillgänglig, vilket är en bidragande orsak till att vi valt den som medium. Läsandet är en demokratifråga och ljudboken är till sin natur en demokratisk litteraturform som kan överbrygga flera olika hinder när det kommer till läsning [...]. Projektet kan sägas ha ett tydligt klassperspektiv och vi arbetar inkluderande för att i största möjliga mån göra så att våra aktiviteter fungerar för alla. Samtidigt är det väldigt viktigt för oss att inte använda människors förutsättningar på ett utpekande sätt. (KUR 2018/2399)

I detta projekt resonerar författaren kring ljudbokens kvaliteter, som anses kunna kopplas till både demokratisk och kommunikativ tillgänglighet. Detta kopplas även vidare till den tänkta målgruppen som i detta fall är vuxna i arbetslivet. Ljudboken anses kunna avdramatisera läsandet genom sin tillgänglighet dels genom att den tillgängliggör litteratur via appen Biblio.se och dels genom att den kan lyfta in läsandet i en vardaglig situation; läsningen kan ske på jobbet och därmed behövs inte särskilt avsatta tider för läsningen. I ett annat projekt betonas vad de kallar för ”appens kärnvärde” där författaren vill utforska vad som händer i mötet mellan litteraturen och den nya digitala medieformen:

En mobiltelefon idag innehåller flera funktioner som ökar tillgänglighet till information för personer med funktionsnedsättning [...]. Symbios mellan läsning och litteratur kan växa och där appens kärnvärden ges större densitet [...]. (KUR 2017/6712)

I detta fall går det att resonera kring att författarens fokus på den specifika medieformen möjliggör att den sedan också kan ställa ett antal specifika frågor kring val av medier:

Vi vill utveckla och ställa frågor kring litteraturen som konstform. Vilka krav ställs på litteraturen när den skrivs, publiceras och läses i en mobiltelefon och med en direkt relation till en plats? Vilka möjligheter ger det? [...]. Vi verkar också för att främja kommunbibliotekens användning av teknik i sin verksamhet och för att vidga såväl läs- som litteraturbegreppet [...]. (KUR 2017/6712)

Detta menar vi, illustrerar en av de viktigaste aspekterna av teman som representerar ett breddat förhållningssätt, nämligen att fokus i skrivningarna ligger såväl på medieform som på innehållet i det som förmedlas och hur dessa tillsammans kan skapa något *nytt* eller *annat* och på så vis få implikationer för exempelvis *vem* som anses läsa, *vad* som är litteratur eller *hur* vi läser. Då litteraturen länge varit knuten till den tryckta boken skulle detta kunna ses som ett exempel på hur digitala medier, inte minst genom att de förenklar och betonar användning av många olika modaliteter, möjliggör för omförhandlingar kring vad litteratur kan tänkas vara och hur den kan konsumeras (jfr. Rye Andersen et al. 2018).

En annan väsentlig del av detta förhållningssätt är att läsning knyts till det vidgade textbegreppet där det resoneras kring hur medievalet dels kan förstås utifrån ett multimodalt synsätt där berättelser kan förmedlas på många olika sätt och dels kan agera inkluderande; de som inte av olika anledningar kan läsa en tryckt text kan ändå “läsa” och ta del av litteraturen.

Skönlitteratur blir bara ett av många sätt att förmedla berättelser [...]. De nya berättelserna kan vara multimodala. En multimodal text kan bestå av bild, ljud, rörlig bild (film), text och andra symboler som tillsammans skapar betydelse [...]. Vi kommer att skapa de nya berättelserna i multimodal form för att underlätta för deltagare som har bristande litteracitet/språklig förmåga [...]. Genom att anta ett multimodalt förhållningssätt till text möjliggörs läsfrämjande i vidare begrepp samtidigt som det ger förutsättningar att utveckla svenska språket. (KUR 2017/2372)

I detta citat betonar författaren att de nya berättelserna kan vara multimodala genom att de kombinerar exempelvis bild, text, ljud och rörlig bild. Detta anses kunna underlätta för deltagare med en bristande litteracitet såväl som skapa nya former av berättelser vilket också möjliggör läsfrämjande i en vidare bemärkelse.

I likhet med Amira Sofi Sandin (2011) menar vi att detta kan vara ett uttryck för en sorts positionsförflyttning där biblioteken utforskar vad det kan betyda för deras verksamhet och för deras målgrupper att de knyter an till ett bredare textbegrepp. På så vis kan användningen av digitala medier i det breddade förhållningssättet ses som en sorts katalysator för att utforska text, litteratur, läsning och läsfrämjande. Sandin beskriver i sin studie om litteraturförmedling gentemot barn och ungdomar att digitala medier ofta användes för att uppdatera gamla metoder och efterfrågade arbetssätt där de digitala mediernas potential istället användes för att utforska nya sätt att arbeta läsfrämjande. I vårt material så anser vi att en förändring verkar ha skett utifrån hur biblioteken tänker kring sin användning av digitala medier i det läsfrämjande arbetet. Dels så verkar det vara betydligt fler projekt som skriver fram digitala medier i sina projekt och dels så är det ett antal projekt som kopplar de digitala medierna till en användning som vi menar skapar nya sätt att jobba läsfrämjande, exempelvis genom att de digitala medierna tycks ha potential att förflytta innebörden av litteratur och läsning. De projekt som vi anser faller inom ramarna för det breddade förhållningssättet förhåller sig på ett sätt gentemot digitala medier vilket breddar eller omförhandlar vad läsning och läsförmedling kan vara.

8 Diskussion och slutsatser

I detta avslutande kapitel knyter vi studiens resultat till en diskussion kring vad digitalt läsfrämjande som strategiskt utvecklingsområde skulle kunna vara i framtiden. Digitala medier och digitalisering knyts till teorier kring medier och materialitet. Vi för en fördjupande diskussion kring de axlar eller dimensioner som framträdde som centrala i empirin, nämligen om projekten beskrev medieval kopplat till instrumentella eller intrinsikala värden eller om de antog en monomedial eller multimodal inställning till text och berättande. Denna diskussion kopplas till teorier kring digitalisering, litteracitet och teknikdiskurser.

8.1 Omförhandlingar kring läs-, text-, litteracitets- och läsfrämjande begrepp

För att svara på vårt övergripande syfte som är att undersöka hur biblioteken resonerade kring och förhöll sig till digitala medier i läsfrämjande projekt valde vi att formulera tre forskningsfrågor. Inledningsvis i tematiseringen av empirin utgick vi från frågeställningen: varför och med vilket ändamål vill biblioteken använda digitala medier i sitt läs- och litteraturfrämjande arbete? Denna fråga möjliggjorde för oss att göra en initial sortering kring vilka olika typer av förhållningssätt och resonemang som framträdde. Digitala medier användes ofta, i vårt material, som ett medel för att uppnå mål om deltagande och medproducerande, för att överbrygga hinder och som ett sätt att introducera olika målgrupper till läsning av tryckt litteratur. I studiens andra frågeställning: påverkar användningen av digitala medier det läsfrämjande arbetet och i så fall på vilket sätt? framträdde multimodalitetsdiskurser som en viktig komponent för att besvara denna fråga. Detta menar vi kan vara ett uttryck för viktiga aspekter av hur digitalisering påverkar läsning, litteratur och därigenom också den läsfrämjande praktiken. Multi- eller monomediala utgångspunkter användes därför som en av två viktiga dimensioner i konstruktionen av de fyra teman som studien presenterar: Bevarande förhållningssätt, Anpassat förhållningssätt, Utforskande förhållningssätt och Breddat förhållningssätt.

Av de projekt som ville använda digitala medier i sin verksamhet var en vanlig motivering att berättelser kunde förmedlas på olika sätt (genom olika modaliteter) och att det fanns fler sätt att läsa än enbart med ögonen. De digitala medierna ansågs då kunna bidra med fler eller andra sätt än en tryckt bok att tillgodogöra sig en berättelse, exempelvis genom att ljudboken och plattformen Biblio.se kunde avdramatisera läsandets praktik och tillgängliggöra litteraturen, eller att filmvisning kunde vara ett sätt att förmedla litteratur. Ofta användes här det vidgade textbegreppet som ett sätt att inkludera dessa olika sätt att "läsa".

I inledningen av denna studie citeras Gunther Kress som betonar att den kommunikativa världen är i ständig rörelse och att de “nya medierna” och digitaliseringen bidragit till en utveckling från skriften som dominerande medium till förmån för bilden, samtidigt som en liknande förskjutning skett mellan boken som medium och skärmen som medium. Kress menar vidare att dessa förskjutningar får stora konsekvenser för litteraciteten och menar att detta utmynnar i två centrala frågeställningar; 1) vilken är den troliga utvecklingen av litteraciteten? 2) vad kan detta få för konsekvenser sett ur ett större samhälleligt, socialt och kulturellt perspektiv? (Kress 2003:1f). Vi tänker att fynden i vår empiri kan tolkas mot bakgrund av Kress resonemang som betonar att vi gått från en lång period av den tryckta boken som det dominerande mediet till en i olika grader digitaliserad samtid vilket premierar andra typer av medier och modaliteter (ljud och bild), och därmed också ställer krav utifrån olika litteraciteter. Vi menar därför att den digitala utvecklingen skulle kunna vara en förklaring till dels att många projekt väljer att använda digitala medier, och dels till varför det multimodala förhållningssättet i många av projekten är så framträdande. I vår empiri sticker multi- och monomedialitetsdiskurser ut som viktiga särskiljande perspektiv i hur projekten tar sig an det läsfrämjande uppdraget, och där de digitala medierna i stor utsträckning knyts till det vidgade textbegreppet och används för att erbjuda olika sätt att läsa och förmedla berättelser. Med utgångspunkt i vår modell kan man då tänka sig en skiljelinje mellan de projekt som använder digitala medier för att styrka eller upprätthålla ett mer traditionellt läsfrämjande arbete (bevarande, anpassande) där den tryckta boken är slutdestination och de projekt som använder digitala medier för att bredda synen (breddande, utforskande) på vad läsning är eller vad litteratur är.

På liknande sätt resonerar Dan Ringgard (2018) kring vad som händer med litteraturen i den nya medieekologin givet att litteraturen varit synonymt med den tryckta boken. Ringgard resonerar här kring att ordet (litteraturen) kan befrias från boken och att skriften på så vis kan återuppstå i ljudböcker, appar, dataspel, utställningar och musik etc. Eller att en motsatt eller parallell väg är möjlig; ordet (litteraturen) kan (åter)förbinda sig till skriften och medier som presenterar skrift. Vi menar att detta är intressanta tankegångar att koppla till vår empiri utifrån att det visat sig att olika former av digitalt läsfrämjande kan premiera det ena eller det andra förloppet. Utifrån vad vi benämnt som breddat och utforskande förhållningssätt till digitala medier så anser vi att det finns en tendens till ett omförhandlande kring vad litteratur och läsning kan vara där nya praktiker utforskas med hjälp av digitala medier. Medan de två förhållningssätten som vi benämnt anpassande och bevarande ofta använder digitala medier för att återknyta litteraturen till den tryckta boken. Detta resonemang menar vi är viktigt i en

läsfrämjande kontext då det skiftar fokus från enbart innehåll, alltså att medier ses som behållare av ett innehåll som inte nämnvärt förändras mellan olika medieformer, till mediernas materialitet och hur de också skapar förutsättningar för vår syn på kunskap, berättande och litteracitet. I sammanhang där olika medieformer enbart beskrivs som ”olika format” tenderar resonemanget att handla om bibliotekets förmåga att hålla jämna steg med den digitala utvecklingen (”det ska inte spela någon roll om en person läser med öronen eller ögonen”) och där menar vi att det finns en risk att vi missar viktiga aspekter av hur digitaliseringen påverkar läsandet och läsfrämjandet. Utifrån detta resonemang ska dock inte våra föreslagna förhållningssätt till digitala medier ses som värderande i bättre eller sämre användningar, utan vi vill med utgångspunkt i våra resultat snarare uppmana till reflektion kring medieval samt att effekten av digitalisering och digitala medier på exempelvis läsandet bör aktualisera en diskussion kring bibliotekens roll i en ny medieekologi (jfr. Logan & McLuhan 2016).

8.2 Teknikdiskurser och läsfrämjande

En ytterligare dimensionen som vi valde att lyfta fram utifrån vår frågeställning om digitala medier påverkade läsfrämjandet var om projekten tillskrev eller undersökte digitala mediernas (eller icke-digitala) inneboende egenskaper (vilket vi har benämnt som intrinsikalt förhållningssätt) eller om användningen var mer instrumentell; som en väg att nå ett visst mål, exempelvis demokrati, gemenskap eller språkutveckling. Anledningen till att vi valde att lyfta fram denna dimension var först och främst att vi i tematiseringen av vår empiri tyckte att det var en framträdande skiljelinje mellan de projekt som beskrev sina medieval utifrån att de ansåg att medierna hade vissa inneboende kvalitéer eller om de beskrev medierna snarare i relation till ett visst mål. Vi försökte inledningsvis förklara detta genom att användning av digitala medier var mer eller mindre integrerat i projektet, men upplevde att denna beskrivning haltade då det är svårt att benämna vad som är i kärnan eller periferin i en läsfrämjande aktivitet.

När en skala, från instrumentell till intrinsikal utgångspunkt, parades ihop med mono- och multimodalitetsdiskurser kunde vi i denna studie formulera fyra olika fält, eller teman, kring hur läsfrämjande kan förstås i relation till en större kontext av samhällelig digitalisering. Men vi menar att uppdelningen mellan de projekt som lade vikt vid olika digitala mediernas kvalitéer och de som snarare fokuserade på högre mål också kan förstås utifrån teorier kring teknikdiskurser.

Wiebe Bijker (2006) presenterar genom sin forskning olika synsätt i relation till teknik; det deterministiska och det konstruktivistiska, där det deterministiska synsättet drivs av en syn på teknik som en stark och autonom kraft som formar samhället och det konstruktivistiska är

en syn på teknik där det är människors agerande som ligger till grund för hur tekniken konstrueras och implementeras. Jenny Lindbergs (2012) forskning om bibliotekens förhållande till teknik i en historisk kontext ger en bild av att teknikutveckling alltid har varit en fråga att förhålla sig till för biblioteken och något som alltid har skapat starka känslor. Det har exempelvis historiskt funnits en återkommande debatt som ställt datorn mot boken, vilket under 1980-talet eldade på kampanjen 'Rädda boken – rädda biblioteken' vilket kritiserade den då pågående utvecklingen som präglades av omprioriteringar för biblioteken. Bibliotekens relation till teknik har kantats av ambivalens inom professionen, då politikens och många professionsföreträdares tekniko-optimistiska visioner ibland har kolliderat med de inom professionen som innehaft ett mer skeptiskt och kritiskt förhållningssätt till den tekniska utvecklingen. Lindberg menar att de två ytterligheterna är det teknikskeptiska och det tekniko-optimistiska förhållningssättet. Ett tredje förhållningssätt beskrivs vara det "selektiva", som ser teknikens potential utifrån att det ska bidra till bibliotekens väsentliga uppdrag och roll i samhället. Lindberg har konstruerat en tabell som illustrerar de olika förhållningssätten till teknik med inspiration från Wiebe Bijkers (2006) olika synsätt på teknik. Dessa relationer och förhållningssätt beskriver Lindberg (2012) utifrån två bärande logiker: "Tåget-går-logiken" och "Vägvalslogiken" (2012:246). I vår modell menar vi att det instrumentella förhållningssättet (så som vi benämnt det) till digitala medier står för en sorts "Tåget-går-logik" ("missa inte tåget") där ambitionen att implementera "nya medier" tenderar att få företräde framför ett resonemang kring de egenskaper som olika medier för med sig. I det instrumentella förhållningssättet lyfts ofta innehåll fram före form, det vill säga, att formen inte är väsentlig så länge innehållet håller en viss kvalité eller att biblioteken erbjuder olika format. Likväl menar vi därför att "Vägvalslogiken" skulle kunna kopplas till den högra sidan av vår modell, vilket innebär att projekten tillskriver medier olika egenskaper där de utifrån detta resonemang motiverar sina val av digitala medier; exempelvis att de vill undersöka vad som händer när litteraturen möter en mobiltelefon. Bijkers utgångspunkter och synsätt på teknik står på vissa sätt i motsats till de antaganden som vi i denna studie gör kring medier och materialitet; Bijkers är mer intresserad av vad människor gör med tekniken och inte det omvända. Vi vill dock här ta fasta på Bijkers teorier kring hur föreställningar om teknik kan leda till olika handlingsmönster som antingen deterministiska eller konstruktivistiska. Med detta resonemang vill vi argumentera för att bibliotekens diskussioner som är kopplade den tekniska utvecklingen bör ge större utrymme till frågor gällande mediernas materialitet och olika egenskaper. Det skulle kunna ses som ett teknikdeterministiskt förhållningssätt att utgå från att tekniken i sig har en sorts agens, men vi menar snarare att det kan ses som ett medvetet förhållningssätt till teknik och samhälle, där

kunskap och förståelse kring olika mediers effekter utgör utgångspunkten i bibliotekens medieanvändning.

8.3 Tankar kring digitalt läsfrämjande i framtiden

Avslutningsvis vill vi koppla studiens resultat till frågor om hur digitalt läsfrämjande skulle kunna ses som strategiskt utvecklingsområde. Detta knyter an till studiens tredje forskningsfråga: Hur kan teorier om mediers materialitet påverka förståelsen och innebörden av digitalt läsfrämjande?

I *The future of the library* lyfter Robert Logan och Marshall McLuhan fram att debatten om boken versus digitala medier på många sätt är fruktlös och att det bör finnas en medvetenhet kring att boken inte kan ses som den dominerande formen för kommunikation i dagens samtida samhälle. Författarna menar att den tryckta boken kommer att överleva den teknologiska utvecklingen, men att dess roll över tid har förändrats. Biblioteken som historiskt varit starkt knutna till den tryckta boken, har idag ett viktigt arbete i att förmedla boken, men detta bör göras genom att integrera bokförmedling tillsammans med funktionen hos andra digitala medier. För att kunna göra detta måste bibliotekarier ha kunskap om hur de konkurrerande, icke-tryckta, icke-bokliga medierna fungerar, hur de skiljer sig från boken och vilken effekt de har på sina användare. Detta kan inte göras enbart i relation till enskilda medieformer utan fokus bör också ligga på större strukturer exempelvis gällande vilka upplevelser, tankemönster och uppfattningar om världen och kunskap som olika medieformer ger upphov till. Alfabetet och den tryckta texten skapade förutsättningar för ett linjärt sätt att tänka medan digitala medier, genom sin snabbhet och tillgänglighet, skapar förutsättningar för att utläsa mönster. Logan och McLuhan menar att en "risk" med en dominans av digitala medier, är att de på vissa sätt bidrar till minskad djupläsning, vilket kan leda till minskad kompetens i relation till analytisk förmåga. Här menar de att vi bör hitta en mellanväg så att styrkorna i de olika medieformerna tillvaratas (2016:76). I Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande (2015) betonas digitalt läsfrämjande som ett av flera utvecklingsområden som bör utvecklas på nationell och regional nivå (Kulturrådet 2015). Vad som menas med digitalt läsfrämjande är inte helt uttalat i de dokument som omnämner begreppet, men de delar som lyfts fram i samband med digitalt läsfrämjande är digitala kanaler riktat till barn, digitala bokcirklar, utveckling av digitala projekt och metoder, nationellt redaktionellt arbete och nationell utveckling av Libris.

I denna studie har vi valt att ta fasta på digitalt läsfrämjande som ett relativt brett begrepp där det innefattar läsfrämjande projekt som använder digitala medier i någon del av det läsfrämjande projektet/arbetet. Vi har därför tematiserat projektens avsikter och användning av digitala medier och identifierat fyra teman som vi menar kan ses som representationer av digitaliseringens påverkan på läsfrämjandet. Multi- eller monomediala förhållningssätt till text samt instrumentell eller intrinsikal syn på medier lyfts fram som viktiga skärningspunkter vilket förklaras utifrån teorier om den digitala utvecklingens inverkan på medieekologin och aspekter som litteratur, litteracitet och berättande. Vi har också föreslagit att olika teknikdiskurser kan vara en förklaring till de olika förhållningssätten till digitala medier där ett tydligare fokus på olika mediers säregenskaper kan ses som ett uttryck för en mer selektiv inställning till digitala medier och teknikutveckling. Utifrån de teman som identifierats i denna studie har vi kunnat se att de olika förhållningssätten till digitala medier både breddar innebörden av vad läsning, litteratur och läsfrämjande kan tänkas vara samt kan användas mer bevarande där de digitala medierna används som ett sätt att leda till litteraturen och läsning av tryckta böcker. Vi tänker att båda dessa användningar är relevanta och viktiga då de tar fasta på de olika medieformernas potential och möjliggör ett mer proaktivt förhållningssätt när det kommer till att implementera digitala medier i det läsfrämjande arbetet – där mediet väljs efter tänkt ändamål. Man kan också tänka sig att våra identifierade förhållningssätt kan ses som en effekt av en ökande digitalisering.

Digitalt läsfrämjande kan genom ansvariga myndigheters användning av begreppet tolkas som något *annat* än traditionellt läsfrämjande, då det lyfts fram som ett parallellt spår, där digitalt läsfrämjande kopplas till digitala medier och digitala kanaler, medan det konventionella läsfrämjandet sker genom den tryckta boken, i det fysiska biblioteksrummet. Något som vi velat belysa i vår studie är att digitalisering inverkar på läsfrämjandet på flera olika sätt, dels genom att digitaliseringen erbjuder nya sätt att tillgodogöra sig litteratur, nya sätt att förmedla litteratur samtidigt som digitaliseringen också *gör något* med litteraturen och närbesläktade områden som litteracitet. Av den anledningen går det att argumentera för att det är önskvärt att ta ett bredare grepp kring frågor om digitalisering och läsfrämjande än att anlägga digitalt läsfrämjande som ett sidospår till traditionellt läsfrämjande.

Hur kan då ett fokus på mediernas materiella aspekter vara relevant för läsfrämjandet? Grant Bollmer antar i *Theorizing digital cultures* en materialistisk inställning till medier, vilket han menar varit en marginaliserad gren inom medieforskningen, men som idag ökar i omfattning. Att inta ett sådant förhållningssätt innebär att fokus inte enbart ligger vid innehållet eller de kulturella uttryck som medierna förmedlar och återskapar, utan blicken riktas snarare mot medier i deras materiella form och mot deras fysiska och teknologiska kapaciteter. Detta tangerar

McLuhans berömda citat: "the medium is the message". Med en sådan utgångspunkt blir det intressant att radion möjliggör att vi kan lyssna på andra fast de inte är i samma rum, eller att fotografi möjliggöra helt nya sätt att dokumentera och spara bilder över tid. Varje medium har specifika sätt att expandera den mänskliga kapaciteten över tid och rum. Bollmer menar att vi genom en materialistisk approach till digitala medier kan undersöka digitala mediernas infrastruktur och hur dessa påverkar samhället. Detta gör att vi också kan undersöka och problematisera de narrativ kring digitala medier och teknologi som finns omkring oss. Dessa narrativ härrör ofta från historien och återspeglar inte alltid vad digitala medier har för förmågor eller vilka effekter de har gett upphov till. Bollmer menar att dessa typer av problematiseringar är viktiga att göra då digitalisering inte bör ses som neutralt, utan som politiskt. Utifrån vår empiri görs olika antaganden (en sorts narrativ) kring vad digitala medier kan bidra med i det läsfrämjande projektet, det kan exempelvis vara ökat deltagande eller att de digitala medierna ska bidra till olika demokratiska aspekter kopplat till bibliotekets uppdrag. Detta är mer vanligt förekommande i de projekt som har en mer instrumentell inställning till digitala medier där digitala medier beskrivs vara en väg för att nå ett större mål om exempelvis demokrati. I dessa projekt resoneras det inte lika mycket kring den specifika medieformen och vad det är som gör att medieformen kan sägas bidra till den utveckling som önskas. Vi menar att en större medvetenhet och diskussion kring medieform och medieval kan bidra till en ökad medvetenhet kring om medieformen verkligen erbjuder den utveckling som är avsedd.

A full understanding of ideas such as "the medium is the message" requires looking at media and technology from an altogether new perspective in which the hidden ground of the effect is examined. One must consider what are the actual effects of the medium, not just the intended ones. It is obvious that one effect of the motorcar is to transport people rapidly from one point in space to another. The other effects of the motorcar, such as the way they transform the city, the countryside, our style of life, are less obvious. [...] This way of considering media is not the way we are accustomed to thinking and, therefore, requires a new way of looking at technology (Logan & McLuhan 2016:7)

Som vi resonerar kring ovan går det att argumentera för att digitala medier transformerar litteracitet och kunskapsstraditioner, där digital kultur står för ett antal förändringar i relation till vad som kan kallas för tryckkultur (och de teknologier som hör samman med detta) (Bollmer 2018:24f). Givet dessa resonemang menar vi att digitalt läsfrämjande, eller kort och gott läsfrämjande, bör innefatta en ambition att förstå olika mediernas effekter och kombinera olika medieformer efter olika ändamål. Detta står i kontrast mot ett synsätt som betonar innehållet (exempelvis litteraturen eller berättelsen) och placerar "formatet" (tryckt bok, e-bok, film, sociala medier) som sekundärt. Utifrån detta synsätt är det svårt att diskutera vad som händer med litteraturen när den byter medium eller vad olika medier premierar för typer av litteracitet (samt

i förlängningen vad dessa litteraciteter skapar för typ av samhälle). Genom att fokusera på mediernas materiella aspekter kan olika mediernas påverkan på läsfrämjandet och läsandet synliggöras. Därför föreslår vi att digitalt läsfrämjande och mer traditionellt läsfrämjande inte ska ses som parallella spår inom läsfrämjandet utan att de snarare på ett tydligt sätt bör relateras till varandra utifrån att: 1) De digitala medierna och samhälls digitalisering påverkar läsfrämjandet i stort vilket gör att digitalisering som ”digitalt läsfrämjande” enbart är *en* väsentlig aspekt av framtidens läsfrämjande – vi menar att även det ”traditionella läsfrämjandet” måste ses i ljuset av digitalisering 2) teorier om medier och materialitet betonar att digitala och tryckta medier bör ses som olika, vilket gör att diskussionen kring medier, digitalisering och läsfrämjande snarare bör handla om hur olika medier kan användas (och kombineras) utifrån vad de bidrar till i det givna sammanhanget eller i ett större bibliotekspolitisk och samhällsligt perspektiv.

9 Källförteckning

- Andersson, Jonas. 2015. *Med läsning som mål: Om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Statens kulturråd. Kulturrådets skriftserie 2015:3.
- Archer, Arlene, Breuer, Esther Odilia. 2015. *Multimodality in higher education*. Boston: Leiden.
- Bijker, Wiebe. 2006. *The Oxford handbook of contextual political analysis*. Oxford University press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199270439.003.0037.
- Bollmer, Grant. 2018. *Theorizing Digital Cultures*. London: Sage publications Ltd.
- Braun, Virginia, Clarke, Victoria. 2006. *Using thematic analysis in psychology, Qualitative Research in Psychology*, 3:2, 77-101.
<https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bryman, Alan (2012). *Social research methods*. 4th edition. Oxford university press. Digitaliseringsrådet (2017). *Digitaliseringens effekter på individ och samhälle*. Diarienummer: N2017/03643/D.
- Edvardsson, Jenny, Godhe, Anna-Lena, Magnusson, Petra. 2018. *Digitalisering, literacy och multimodalitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Utkast till nationell biblioteksstrategi. 2018. *Från ord till handling: på väg mot en nationell biblioteksstrategi*. Kungliga biblioteket. ISBN: 978-91-7000-365-3.
https://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/files/2018/05/Från_ord_till_handling_WEBB.pdf (Hämtad 2018-12-22).
- Enarson, Eva, Fichtelius, Erik, Hansson, Krister, Klein, Jesper, Persson, Christina. 2017. *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Kungliga biblioteket. Linköping: LTAB.

https://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/files/2017/09/Den_femte_statsmakten_WEBBVERSION.pdf (Hämtad 2018-12-22).

Graneheim, U.H., Lundman, B. 2004. "Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness". *Nurse Educ. Today* 24 (2), 105–112.

Johansson, Hanna, Brisander Cecilia. 2016. Slutrapport *Sociala medier på biblioteken: en blogg från biblioteksrådet* i Stockholms län. Stockholms regionbibliotek.

Kress, Gunther. 2003. *Literacy in the new media age*. London: Routledge Taylor & Francis group.

Kress, Gunther, Van Leeuwen, Theo. 2001. *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication*. London: Oxford university press.

Frenander, Anders och Lindberg, Jenny. 2012. *Styra eller Stödja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Göteborg: Ineko

McLuhan, Marshall. 1964. *Understanding media: The exstensions of man*. Cambridge, MA: MIT Press.

Logan, K Robert, McLuhan, Marshall. 2016. *The future of the library: from electric media to digital media (understanding media ecology)*. New York: Peter Lang Publishing Inc.

Michnik, Katarina. 2018. *Samhällets allt-i-allo: Om folkbibliotekens sociala legitimitet*. Sektionen för biblioteks- och informationsvetenskap. Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT. Högskolan i Borås. ISBN 978-91-981653-5-7. <http://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:1191134/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2018-12-28).

Rasmusson, Maria. 2014. *Det digitala läsandet. Begrepp, processer och resultat*. Akademisk avhandling i pedagogik, avdelningen för utbildningsvetenskap, Mittuniversitetet. <http://miun.diva-portal.org/smash/get/diva2:770228/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2018-12-28).

Ringgard, Dan. 2018. "Litteratur" I: *Litteratur mellan medier*. Gylling: Narayana press

Jones, Rodney. H, Hafner, Christoph. A. 2012. *Understanding digital literacies: a practical introduction*. Lodon: Routledge Taylor & Francis Group.

Rye Andersen, Tore, Bruhn, Jorgen, Christensen, Nina, Kjerkegaard, Stefan, Tanderup Linkis, Sara, Stougaard Pedersen, Birgitte, Rustad, Hans Kristan. 2018. *Litteratur mellan medier*. Gylling: Narayana press

Sandin, Amira Sofie. 2011. *Barnbibliotek och lässtimulans: Delaktighet, förhållningssätt, samarbete*. Stockholms stadsbiblioteks skriftserie 17. Stockholm: EO Grafiska.

Schmidt, Catarina. 2015. *Vi packar mängder med böcker, kanelgiffar, saft och kör ut: En rapport om läsfrämjande insatser hos folkbiblioteken i sex län/regioner*. Regionsbibliotek Halland. Danagård: LiTHO AB.

Selander, Staffan och Kress, Gunther. 2010. *Design för lärande: ett multimodalt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Statens kulturråd. 2015. *Handlingsprogram för läsfrämjande*. http://www.kulturradet.se/Documents/Läsfrämjande/handlingsprogram_lasframjande.pdf (Hämtad 2018-12-14).

Statens kulturråd. *Stöd till läs- och litteraturfrämjande insatser*. Kulturrådets webbsida. <http://www.kulturradet.se/sv/bidrag/litteratur/Lasframjande-insatser/> (Hämtad 2018-11-20).

Svensk biblioteksforening. *Digitalt läsfrämjande för unga*. 2018. Svensk biblioteksforenings webbsida.

<https://www.biblioteksforeningen.se/kalender/valkommen-pa-gemensam-traff-med-tva-expertnatverk/> (Hämtad 2018-11-10).

SVT. <https://www.svt.se/kultur/bok/forfattarforbundet-kritiserar-regeringens-utredning-sagotanten-behovs-mer-an-nagonsin> (Hämtad 2018-12-10).

Turner, Alan. 2015. McLuhan in the library. *Art Libraries Journal*, 40(1), 5-10.

Veerabuthroo Nordberg, Kim, Frid, Karin (Publicerad 2018-03-06). SVT nyheter.

Wildemuth, Barbara. M (2009). *Applications of social research methods to questions in information and library science*. London: Libraries unlimited

Lagar och förordningar

SOU 2018:579. Läsdelegationens betänkande. *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället*

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Kulturdepartementet.

SFS 2012:515. Förordning med instruktion för Statens kulturråd. Kulturdepartementet

SFS 2010:1058 Förordning om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser. Kulturdepartementet.

10 Bilagor

Bilaga 1. Tabell. Hur och i vilket ändamål digitala medier används i projektansökningarna.

DIARIE-NUMMER	Vad handlar projektet om?	Vem/vilka är projektet riktat mot?	Varför? (Vad är syftet med projektet?)
KUR 2017/2115	Sprida, hitta och dela böcker, inspirerat av ett känt onlinespel. Registrera böcker och kommunicera via externt digitalt forum.	Barn och unga. Vill nå de som bor på landsbygden.	Uppmuntra till kommunikation om läsning via nätet. Öka aktiviteten på bloggen. Nå nya läsargrupper.
KUR 2017/2348	Höstlovsaktiviteter med olika verk- städer. Varav en aktivitet som nämns är Stop-motion skapande.	Barn och unga.	Utveckla, förmedla och stimulera littera- citet. Skapa läslust. Dela skapande och berättelser med varandra.
KUR 2018/2399	Tillgängliggöra bibliotekets ljudboksapp Biblio. Anordna Ljudbokscirklar (digitalt eller analogt).	Vuxna i arbetslivet, främst de som kan lyssna på ljudbok under arbetstid.	Avdramatisera läsandet och öka läsandet. Nå ut till målgrupper som inte läser. Överbrygga hinder till läsning via ljudboken.
KUR 2017/2425	Lyssnarcirklar för talboksanvändare	Äldre människor med någon form av funktionshinder.	Vill utforska talbokens estetiska värde. Vill höja statusen kring talboken som medium och för användargruppen.
KUR 2017/5446	Vill skapa en egen regional bidragsfunktion med fokus på digital delaktighet.	Barn och unga. Även biblioteken och bibliotekarierna för att testa nya metoder.	För att enskilda bibliotek kan öva på att skriva projektansökningar samt bygga kunskapsbank. De satsar regionalt på digital delaktighet med ambition att biblioteken ska testa nya idéer och metoder.
KUR 2018/2344	Litteraturen som medel för att möta unga. Träffar analogt eller digitalt.	Ungdomar.	Bygga upp förtroende och relevans mot ungdomar. Ungdomarna ska återupptäckta biblioteket.
KUR 2017/6712	Utveckla app och arrangera kopplande diskussioner och evenemang.	Läsande och potentiellt läsande regional allmänhet. Målgruppen är även litteraturförmedlare och läsfrämjare.	Erbjuda läsupplevelser, göra litteratur och läsande närvarande och mer angelägen fler. Ställa frågor kring litteraturen som konstform, i en digital kontext.
KUR 2017/2508	Starta en lokal kanal, på externt filmforum, med filmade och publicerade boktips.	Ungdomar.	Syftet är att locka ”de svårfångade ungdomarna” till biblioteken genom att testa en ny läsfrämjande metod – koppla rörlig bild till ”böckernas värld”.
KUR 2017/2025	Uppsökande verksamhet. Vill utveckla koncept kring digital delaktighet, digitalt skapande och digitalt berättande.	Barn i socioekonomiskt utsatta områden och andra ovana biblioteksanvändare.	Överbrygga digitalt kunskapsglapp.
KUR 2017/2372	Utforskande, läsande och skapande utifrån olika berättelseformer och medier.	Barn och unga.	Skapa intresse för litteratur och öka läsandet bland de unga och på sikt höja utbildningsnivån i kommunen. Locka nya målgrupper till biblioteket.
KUR 2017/6708	Skicka paket med böcker, spel och skrivmaterial till familjer i utsatta livssituationer. En blogg kommer vara kopplad till paketen för att ge inspiration och interaktion.	Barn i familjehem eller barn i familjer som uppburit långvarigt försörjningsstöd.	Vill öka utbildningsnivån för barn i utsatta livssituationer.
KUR 2017/2376	Lovaktiviteter, varav en del är att få skapa boktrailers.	Barn och unga.	Upprätthålla läsningen under lovet. Vill ge barnen möjlighet att bli digitalt delaktiga och främja läslust.
KUR 2017/5582	Utveckla hemsida och sociala medier för stimulera läsfrämjande arbetet.	Barn och unga.	Inspirera till läsande på loven.

KUR 2017/5374	Läsinspiration under lov. Vill testa digitala läsklubbar, digital högläsning, Bookstagram, etc.	Barn och unga i socioekonomiskt utsatta områden.	Inkludera barn och unga som står ut- anför idrotten med lässatsning för mer meningsfull fritid.
KUR 2017/2460	Litteraturscener, varav en del av projektet handlar om att utveckla en virtuell litteraturscen.	Bibliotekspersonal och invånarna.	Lyfta fram biblioteken som arena för litteraturen som konstform och för att föra samtal om litteratur.
KUR 2017/2465	Inspirera till läsning via lättlästa böcker för barn, varav högläsning via ny teknik lyfts fram som en delaktivitet.	Barn och unga.	Öka läslust och bidra till ökad läsförmåga.
KUR 2018/2312	Workshop med serieskapande. Marknadsförs via digitala och sociala medier.	Ungdomar.	Ungdomar ska återupptäcka biblioteket.
KUR 2018/2348	Mentorprogram mellan författare och adept för att främja eget skrivande. Inspelade filmer av författarna som publiceras online för att marknadsföra programmet.	Barn och unga.	Fler ska få upp ögonen för litteraturen och skrivandet.
KUR 2017/2474	Dragshowartister framför sagor och sånger för barn. Marknadsförs via traditionella medier och sociala medier.	Barn.	De normkritiska berättelserna har nått barnböckerna, nu är det dags för sago- rummen.
KUR 2017/2147	Bokkollo på biblioteket. Marknadsförs via digital skärm på biblioteket och via digitala och sociala medier.	Barn.	Meningsfull lovaktivitet för barn. Fördjupa sig i litteraturen. Hoppas på positiva upplevelser kring litteraturen och läsandet.
KUR 2017/2182	Litteraturfest där skapande, litteratur och läsning står i fokus. Marknadsförs via digitala och sociala medier.	Barn, unga och vuxna.	Stimulera ett ökat intresse för läsning.
KUR 2017/2046	Uppsökande verksamhet med olika aktiviteter som marknadsförs via sociala och digitala medier.	Alla kommuninvånare.	Nå ut till invånarna på ett nytt sätt för att locka till biblioteket och stimulera till läsning.
KUR 2017/2247	Novelltävling med workshops och författarböcker som marknadsförs via digitala och sociala medier.	Äldre barn och ungdomar.	Uppmuntra att uttrycka sig kreativt.
KUR 2017/2420	Internationell barnboksvecka med fokus på språk och läsning för barn- och unga med annat modersmål än svenska. Sociala medier lyfts fram som väldigt viktigt för att marknadsföra evenemanget.	Barn och unga. Bibliotekarier.	Väcka lust till läsande och skrivande. Synliggöra litteratur från andra länder.
KUR 2017/6517	Uppsökande verksamhet där berättande, språkutveckling och digitala verktyg ligger i fokus.	Barn, nyanlända samt biblioteksovana i stort.	Bidra till förbättrad integration. Söka upp nya målgrupper. Metodutveckling för biblioteket.
KUR 2017/2413	Uppsökande verksamhet riktad mot människor med annat modersmål än svenska. Bokpåsar, bokprat, sagostunder etc. Filmklipp på olika språk med boktips. Presentera lättlästa medier. Marknadsförs via sociala medier.	Nyanlända i olika åldrar, med fokus på barn och unga.	Öppna vägar för litteraturen och visa på vilka olika sätt man kan läsa och närma sig ett nytt språk.
KUR 2018/2267	Aktiviteter under barnboksveckan. Marknadsförs via sociala medier.	Barn och unga med annat modersmål än svenska.	Stimulera barn och ungdomar med annat modersmål till ökad läsning och eget skrivande på både modersmålet och svenska. Synliggöra litteratur från andra länder.
KUR 2017/2575	Aktiviter under höstlov. Författarträffar med fokus på gemensamt berättande, då åhörarna får vara med och skapa berättelser. Marknadsförs via sociala medier.	Barn.	Skapa delaktighet mellan författare och läsare, då de ser en växande trend där unga skriver fanfiction, där läsaren själv får styra en berättelse i ett socialt samspel med andra läsare.